

هو 121
كشف الأسرار و عُدَّة الأبرار
ابوالفضل رشيدالدين الميبدوى
مشهور به تفسير
خواجه عبدالله انصارى
به كوشش: زهرا خالوى

<http://www.sufism.ir/MysticalBooks%2892%29.php> (word)

<http://www.sufism.ir/books/download/farsi/meybodi/kashfol-asrar-kamel.pdf>

57 سورة الحديد

سَبَّحَ لِلَّهِ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ ۖ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ {1}
لَهُ مُلْكُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ ۖ يُحْيِي وَيُمِيتُ ۚ وَهُوَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ {2}
هُوَ الْأَوَّلُ وَالْآخِرُ وَالظَّاهِرُ وَالْبَاطِنُ ۚ وَهُوَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ {3}
هُوَ الَّذِي خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ ثُمَّ اسْتَوَىٰ عَلَى الْعَرْشِ ۚ يَعْلَمُ مَا يَلْجُ فِي الْأَرْضِ وَمَا يَخْرُجُ مِنْهَا وَمَا يَنْزِلُ مِنَ السَّمَاءِ وَمَا يَعْرُجُ فِيهَا ۚ وَهُوَ مَعَكُمْ أَيْنَ مَا كُنْتُمْ ۚ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ {4}
لَهُ مُلْكُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ ۖ وَإِلَى اللَّهِ تُرْجَعُ الْأُمُورُ {5} يُولِجُ اللَّيْلَ فِي النَّهَارِ وَيُؤَلِّجُ النَّهَارَ فِي اللَّيْلِ ۚ وَهُوَ عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ {6}
آمَنُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ وَأَنْفَقُوا مِمَّا جَعَلَكُمْ مُسْتَخْلِفِينَ فِيهِ ۖ فَالَّذِينَ آمَنُوا مِنْكُمْ وَأَنْفَقُوا لَهُمْ أَجْرٌ كَبِيرٌ {7}
وَمَا لَكُمْ لَا تُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ ۚ وَالرَّسُولُ يَدْعُوكُمْ لِتُؤْمِنُوا بِرَبِّكُمْ وَقَدْ أَخَذَ مِيثَاقَكُمْ إِن كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ {8}
هُوَ الَّذِي يُنَزِّلُ عَلَىٰ عَبْدِهِ آيَاتٍ بَيِّنَاتٍ لِيُخْرِجَكُمْ مِنَ الظُّلُمَاتِ إِلَى النُّورِ ۚ وَإِنَّ اللَّهَ بِكُمْ لَرَءُوفٌ رَحِيمٌ {9}
وَمَا لَكُمْ أَلَّا تُنْفِقُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَلِلَّهِ مِيرَاثُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ ۚ لَا يَسْتَوِي مِنْكُمْ مَنْ أَنْفَقَ مِنْ قَبْلِ الْفَتْحِ وَقَاتِلٌ ۚ أُولَٰئِكَ أَعْظَمُ دَرَجَةً مِنَ الَّذِينَ أَنْفَقُوا مِنْ بَعْدِ وَقَاتِلُوا ۚ وَكَفَّ اللَّهُ الْحُسْنَىٰ ۚ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرٌ {10}
مَنْ ذَا الَّذِي يُقْرِضُ اللَّهَ قَرْضًا حَسَنًا فَيُضَاعِفَهُ لَهُ وَلَهُ أَجْرٌ كَرِيمٌ {11}
يَوْمَ تَرَى الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ يَسْعَىٰ نُورُهُمْ بَيْنَ أَيْدِيهِمْ وَبِأَيْمَانِهِمْ بُشْرَاكُمُ الْيَوْمَ جَنَّاتٌ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا ۚ ذَٰلِكَ هُوَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ {12}
يَوْمَ يَقُولُ الْمُنَافِقُونَ وَالْمُنَافِقَاتُ لِلَّذِينَ آمَنُوا انظُرُونَا نَقْتَبِسْ مِنْ نُورِكُمْ قِيلَ ارْجِعُوا وَرَاءَكُمْ فَالْتَمِسُوا نُورًا فَضُرِبَ بَيْنَهُمْ بِسُورٍ لَهُ بَابٌ بَاطِنُهُ فِيهِ الرَّحْمَةُ وَظَاهَرُهُ مِنْ قَبْلِهِ الْعَذَابُ {13}
يُنَادُونَهُمْ أَلَمْ نَكُنْ مَعَكُمْ قَالُوا بَلَىٰ ۖ وَلَكِنَّكُمْ فَتَنْتُمْ أَنْفُسَكُمْ وَتَرَبَّصْتُمْ وَارْتَبْتُمْ وَغَرَّتْكُمُ الْأَمَانِيُّ حَتَّىٰ جَاءَ أَمْرُ اللَّهِ وَغَرَّكُمْ بِاللَّهِ الْغُرُورُ {14}
فَالْيَوْمَ لَا يُوَفِّدُكُمْ فِدْيَةٌ وَلَا مِنَ الَّذِينَ كَفَرُوا ۚ مَأْوَاكُمُ النَّارُ ۚ هِيَ مَوْلَاكُمْ وَبِئْسَ الْمَصِيرُ {15}

النوبة الاولى

قوله تعالى: بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ. بنام خداوند فراخ بخشایش مهربان.
سَبَّحَ لِلَّهِ بپاکی و بی عیبی بستود و نام برد خدای را، ما فی السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ هر چه در آسمانهاست و در زمینهاست، وَ هُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ (1) و اوست آن توانا، دانا.

لَهُ مُلْكُ السَّمَاوَاتِ وَ الْأَرْضِ او راست پادشاهی آسمانها و زمینها، يُحْيِي وَ يُمِيتُ زنده میکند و می میراند وَ هُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ (2) و اوست بر همه چیز توانا.

هُوَ الْأَوَّلُ وَ الْآخِرُ اوست آن پیشین و پسین، وَ الظَّاهِرُ وَ الْبَاطِنُ و آشکارا و نهان، وَ هُوَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ (3) و او بهمه چیز داناست.

هُوَ الَّذِي خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَ الْأَرْضَ فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ اوست که بیافرید هفت آسمان و هفت زمین در شش روز، ثُمَّ اسْتَوَى عَلَى الْعَرْشِ پس مستوی شد بر عرش، يَعْلَمُ مَا يَلْجُ فِي الْأَرْضِ میداند هر چه در زمین شود، وَ مَا يَخْرُجُ مِنْهَا و هر چه بیرون آید از آن، وَ مَا يَنْزِلُ مِنَ السَّمَاءِ و هر چه فرود آید از آسمان، وَ مَا يَعْرُجُ فِيهَا و هر چه بر شود بر آسمان، وَ هُوَ مَعَكُمْ أَيْنَ مَا كُنْتُمْ و او با شماست هر جا که باشید، وَ اللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ (4) و الله بکرد شما بیناست.

لَهُ مُلْكُ السَّمَاوَاتِ وَ الْأَرْضِ او راست پادشاهی آسمانها و زمینها، وَ إِلَى اللَّهِ تُرْجَعُ الْأُمُورُ (5) و با الله گردد همه کار.

يُولِجُ اللَّيْلَ فِي النَّهَارِ می درآرد شب در روز، وَ يُولِجُ النَّهَارَ فِي اللَّيْلِ و می درآرد روز در شب، وَ هُوَ عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ (6) و او داناست بهر چه در دلهاست.

آمَنُوا بِاللَّهِ وَ رَسُولِهِ بگروید با الله و فرستاده او، وَ أَنْفِقُوا و نفقه کنید و صدقه دهید، مِمَّا جَعَلَكُمْ مُسْتَخْلَفِينَ فِيهِ از این مرده باز مانده که از پیشینیان باز گرفته بشما دادند و شما را در آن دراز دست کردند، فَالَّذِينَ آمَنُوا مِنْكُمْ ایشان که بگرویدند از شما بخدا و رسول، وَ أَنْفِقُوا و زکاة و صدقه دادند از مال خویش، لَهُمْ أَجْرٌ كَبِيرٌ (7) ایشانراست مزدی بزرگ.

وَ مَا لَكُمْ لَا تُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَ چيست شما را که بنگروید بخدای، وَ الرَّسُولُ يَدْعُوكُمْ وَ رسول میخواند شما را، لِتُؤْمِنُوا بِرَبِّكُمْ تا بگروید بخداوند خویش، وَ قَدْ أَخَذَ مِيثَاقَكُمْ و پیمان از شما بسته آمده است، إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ (8) اگر گرویدگانید.

هُوَ الَّذِي يَنْزِلُ عَلَى عَبْدِهِ اوست که فرو می فرستد بر بنده خویش، آيَاتٍ بَيِّنَاتٍ سخنانی پیدا روشن درست، لِيُخْرِجَكُمْ مِنَ الظُّلُمَاتِ إِلَى النُّورِ تا بیرون آرد شما را از تاریکها بروشنایی، وَ إِنَّ اللَّهَ بِكُمْ لَرُؤُفٌ رَحِيمٌ و الله بشما مهربان است سخت بخشاینده.

وَ مَا لَكُمْ أَلَّا تُنْفِقُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَ چيست شما را و چه رسید که نفقه نمی کنید در سبیل خدا، وَ لِلَّهِ مِيرَاثُ السَّمَاوَاتِ وَ الْأَرْضِ و الله راست میراث آسمانها و زمینها، لَا يَسْتَوِي مِنْكُمْ يَكْسَانِ نیست از شما،

مَنْ أَنْفَقَ مِنْ قَبْلِ الْفَتْحِ وَ قَاتَلَ آن کس که نفقه کرد و مال داد در سبیل خدای پیش از گشادن و جنگ کرد با ایشان،

أُولَئِكَ أَعْظَمُ دَرَجَةً ایشان مهترانند در درجه،

مِنَ الَّذِينَ أَنْفَقُوا مِنْ بَعْدِ وَ قَاتَلُوا از ایشان که از پس نفقه کردند و جنگ،

وَ كَلًّا وَ عَدَّ اللَّهُ الْحُسْنَى و همه را بهشت وعده داد،

وَ اللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرٌ (10) و الله بدانچه شما می کنید داناست و آگاه.

مَنْ ذَا الَّذِي يُقْرِضُ اللَّهَ قَرْضًا آن کیست که وام دهد بالله عز و جل، قَرْضًا حَسَنًا و امی نیکو،

فَيُضَاعِفَهُ لَهُ تا آن وام او را اندتویی کند و اند باره، وَ لَهُ أَجْرٌ كَرِيمٌ (11) و او راست مزدی نیکو.

يَوْمَ تَرَى الْمُؤْمِنِينَ وَ الْمُؤْمِنَاتِ در آن روز که گرویدگان را بینی

يَسْعَى نُورُهُمْ روشنایی ایشان،

بَيِّنَ أَيْدِيهِمْ وَ بِأَيْمَانِهِمْ در پیش ایشان و دست راست ایشان،

بُشْرَاكُمُ الْيَوْمَ جَنَاتٌ بشارت شما امروز بهشتهایی است، تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ در زیر درختان آن

جویها روان، خَالِدِينَ فِيهَا و شما جاوید در آن، ذَلِكَ هُوَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ (12) آنست آن رستگی و پیروزی

بزرگوار.

يَوْمَ يَقُولُ الْمُنَافِقُونَ وَ الْمُنَافِقَاتُ آن روز که دورویان گویند مردان و زنان، لِلَّذِينَ آمَنُوا مؤمنین و

گرویدگان را، انظُرُونَا درنگ کنید ما را، نَقْتَسِمْ مِنْ نُورِكُمْ تا از روشنایی شما خویشتن را روشنایی

فروزیم، قِيلَ ارْجِعُوا وَرَاءَكُمْ ایشان را گویند بازگردید و با دنیا روید، فَالْتَمِسُوا نُورًا و نور جوید از

آنجا که مؤمنان آورند، فَضْرَبَ بَيْنَهُمْ بِسُورٍ میان آن دو قوم دیواری زنند بارویی لَهُ بَابٌ بر آن باروی دری بود باطنه فِيهِ الرَّحْمَةُ اندرون آن باروی بهشت، وَ ظَاهِرُهُ مِنْ قَيْلِهِ الْعَذَابُ (13) و بیرون آن باروی دوزخ.

يُنَادُونَهُمْ مِنْ أَفْجَاءٍ يُنَادُوا بِالسَّلَامِ وَأَنْتُمْ لَا تَشْعُرُونَ. أَتُؤْمِنُونَ بِآيَاتِنَا وَلَكِنْ يُؤْمِنُ بِآيَاتِنَا أَكْثَرُ النَّاسِ وَلَئِنْ أَسْأَلْتَهُمْ لَيَقُولُنَّ إِنَّمَا كُنَّا نَسْمَعُ سَمْعَنَا وَنَحْنُ لَا فَهْمَ لِحُكْمِ اللَّهِ. قُلْ إِنَّمَا أَنَا بَشَرٌ مِثْلُكُمْ وَلَكِنَّ اللَّهَ خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ وَهُوَ الْعَلِيُّ الْعَلِيمُ. (14) وَ غَرَّكُمْ بِاللَّهِ الْغُرُورُ (14) و فریفته کرد شما را بخدای آن دیو فریبونده.

قَالِیَوْمَ لَا يُؤْخَذُ مِنْكُمْ فِدْيَةٌ أَمْرُوزَ أَنْ رُوزَ اسْتِ كِه نِه اَز شَمَا بَاز خَرِید پَذِیرند و نِه بَاز فَرُوشند، وَ لَا مِنْ الذِّینَ كَفَرُوا وَ نِه اَزِیْشَان كِه كَافِر شَدند، مَاؤَاكُمُ النَّارُ جَايْگَاه وَ بَنَگَاه شَمَا آتَش اسْتِ، هِيَ مَوْلَاكُمُ أَنْ بِشَمَا نَزْدِیْكَتَر وَ شَمَا رَا حَقَّتَر وَ بُسُّ الْمَصِيرُ (15) وَ بَد جَايْگَاه وَ شَدَن گَاه كِه آن اسْتِ.

النوبة الثانية

این سورة الحديد بیست و نه (29) آیت است و پانصد و چهل کلمه (540) و دو هزار و چهارصد و هفتاد و شش (2476) حرف، جمله بمدینه فرود آمده است. مفسران آن را مدنی شمردند، مگر کلبی که او این سورة از مکیات شمرد و در این سورة هیچ ناسخ و منسوخ نیست.

و در فضیلت سورة روایت کند ابی کعب از مصطفی (صلي الله عليه وسلم) قال من قرأ سورة الحديد كتب من الذين آمنوا بالله و رسوله.

قوله: سَبَّحَ لِلَّهِ فِي كُلِّ يَوْمٍ مَرَّةً ثَمَانِينَ مَرَّةً. بَلَفْظُ مَصْدَرٍ وَ مَاضِيٍّ وَ مُسْتَقْبَلٍ وَ أَمْرٍ،

- مصدر آن است که گفت: سُبْحَانَ الَّذِي أَسْرَى،
- ماضی آن است که گفت: سَبَّحَ لِلَّهِ
- مستقبل آنست که: يُسَبِّحُ لِلَّهِ أَمْرُ أَنْسْتِ که: سَبَّحَ اسْمُ رَبِّكَ.

و این کلمه بر اختلاف الفاظ بر دو معنی حمل کنند

- یا بر معنی صلاة

- یا بر معنی تنزیه و تمجید.

ابن عباس بر معنی صلاة نهاد سَبَّحَ لِلَّهِ ای صَلَّى اللَّهُ، يُسَبِّحُ لِلَّهِ ای يَصَلِّي اللَّهُ سَبَّحَ اسْمُ رَبِّكَ ای صَلَّ لِرَبِّكَ و باین قول ما فِي السَّمَاوَاتِ معنی آن است که من فِي السَّمَاوَاتِ تا بر عقلا اقتد که نماز میکنند.

و بر قول دیگر مفسران تسبیح تنزیه است و تمجید و ما فِي السَّمَاوَاتِ وَ الْأَرْضِ از بهر آن گفت که عقلا و غیر عقلا در تحت آن مندرج است همانست که جای دیگر گفت وَ إِنَّ مِنْ شَيْءٍ إِلَّا يُسَبِّحُ بِحَمْدِهِ.

سئل عن علي بن أبي طالب (عليه السلام) عن سبحان فقال كلمة رضىها الله لنفسه.

و سئل ابن عباس عن التسبيح فقال انزاه الله عن السوء.

و الاسم منه سُبُّوحٌ ای طاهر لا سوء به و لا دام و قال امية:

سَبَّحُوا اللَّهَ وَ هُوَ لِلْمَجْدِ أَهْلٌ رَبَّنَا فِي السَّمَاءِ أَمْسَى كَبِيرًا

وَ هُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ الْعَزِيزُ هُوَ الْمُتَيْنِ فِي صَنْعِهِ الشَّدِيدُ فِي بَطْشِهِ الْمُنِيعُ فِي قَدَرِهِ الْغَالِبُ عَلَى غَيْرِهِ الَّذِي لَا نَظِيرَ لَهُ.

و قيل هُوَ الْعَزِيزُ فِي أَمْرِهِ الْحَكِيمُ فِي قَضَائِهِ وَ قِيلَ الْعَزِيزُ فِي انْتِصَارِهِ الْحَكِيمُ فِي تَدْبِيرِهِ.

لَهُ مُلْكُ السَّمَاوَاتِ وَ الْأَرْضِ ای الْقُدْرَةُ عَلَى إِبْدَاعِهَا وَ اتْقَانِهَا وَ مَا فِيهَا مِنَ الْمَطَرِ وَ الْأَرْزَاقِ وَ الدَّفَائِنِ وَ النَّبَاتِ يُحْيِي وَ يُمِيتُ يُحْيِي النَّطْفَ الْمَيْتَةَ وَ يُمِيتُ الْحَيَّ.

و قيل يحيى للبعث و يميت في الدنيا. و قيل يحيى الارضين بالنبات و يميتها عنه ببيسها و قيل يحيى قلوب المؤمنين بالايمان و يميت قلوب الكافرين بالكفر، وَ هُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ مِنَ الْإِحْيَاءِ وَ الْإِمَاتَةِ وَ

غير ذلك.

هُوَ الْأَوَّلُ وَالْآخِرُ وَالظَّاهِرُ وَالْبَاطِنُ هُوَ الْأَوَّلُ يَعْنِي قَبْلَ كُلِّ شَيْءٍ بَلَا ابْتِدَاءَ كَانَ هُوَ وَلَمْ يَكُنْ شَيْءٌ مَوْجُودٌ وَالْآخِرُ بَعْدَ فَنَاءِ كُلِّ شَيْءٍ بَلَا انْتِهَاءَ يَفْنَى الْأَشْيَاءَ وَيَبْقَى هُوَ وَالظَّاهِرُ الْغَالِبُ الْعَالِي عَلَى كُلِّ شَيْءٍ، وَالْبَاطِنُ الْعَالِمُ بِكُلِّ شَيْءٍ.

هذا معنى قول ابن عباس.

وَقَالَ السَّدي: هُوَ الْأَوَّلُ بَبْرِهِ إِذْ عَرَّفَكَ تَوْحِيدَهُ وَالْآخِرُ بِجُودِهِ إِذْ عَرَّفَكَ التَّوْبَةَ عَلَى مَا جَنَيْتَ، وَالظَّاهِرُ بِتَوْفِيقِهِ إِذْ وَفَّقَكَ لِلسُّجُودِ لَهُ الْبَاطِنُ بِسِتْرِهِ إِذْ عَصَيْتَهُ فَسَتَرَ عَلَيْكَ.

وَقَالَ ابْنُ عَمْرٍ هُوَ الْأَوَّلُ بِالْخَلْقِ وَالْآخِرُ بِالرِّزْقِ وَالظَّاهِرُ بِالْأَحْيَاءِ وَالْبَاطِنُ بِالْأَمَاتَةِ.

وَقَالَ الضَّحَّاكُ هُوَ الَّذِي أَوَّلَ الْأَوَّلِ وَآخَرَ الْآخِرِ وَأَظْهَرَ الظَّاهِرِ وَأَبْطَنَ الْبَاطِنِ.

وَقَالَ مِقَاتِلُ بْنُ حَيَّانٍ هُوَ الْأَوَّلُ بَلَا تَأْوِيلَ أَحَدٍ وَالْآخِرُ بَلَا تَأْخِيرَ أَحَدٍ، وَالظَّاهِرُ بَلَا أَظْهَارَ أَحَدٍ وَالْبَاطِنُ بَلَا أَبْطَانِ أَحَدٍ.

وَقَالَ يَمَانٌ هُوَ الْأَوَّلُ الْقَدِيمُ وَالْآخِرُ الرَّحِيمُ وَالظَّاهِرُ الْحَلِيمُ وَالْبَاطِنُ الْعَلِيمُ.

وَقَالَ ابْنُ عَطَاءٍ هُوَ الْأَوَّلُ بِكَشْفِ أَحْوَالِ الدُّنْيَا حَتَّى لَا يَرِغْبُوا فِيهَا وَالْآخِرُ بِكَشْفِ أَحْوَالِ الْعَقْبَى حَتَّى لَا يَشْكُوا فِيهَا، وَالظَّاهِرُ عَلَى قُلُوبِ أَوْلِيَائِهِ حَتَّى يَعْرِفُوهُ، وَالْبَاطِنُ عَنْ قُلُوبِ أَعْدَائِهِ حَتَّى يَنْكُرُوهُ.

وَقِيلَ هَذِهِ الْوَاوَاتُ مَقْمَعَةٌ وَالْمَعْنَى هُوَ الْأَوَّلُ الْآخِرُ وَالظَّاهِرُ الْبَاطِنُ لِأَنَّ مَنْ كَانَ مِنْهُ أَوَّلًا لَا يَكُونُ آخِرًا وَمَنْ كَانَ ظَاهِرًا لَا يَكُونُ بَاطِنًا.

وَقِيلَ هُوَ الْأَوَّلُ كَانَ قَبْلَ كُلِّ شَيْءٍ بِأَسْمَائِهِ وَصِفَاتِهِ وَكَلَامِهِ لَمْ يَكُنْ شَيْءٌ غَيْرُهُ وَالْآخِرُ بَعْدَ كُلِّ شَيْءٍ

يَمْضِي مَا قَدْ ارَادَ وَيَجْبِرُ عَلَى مَشِيَّتِهِ الْعِبَادَ لَمْ يَزَلْ آخِرًا كَمَا كَانَ أَوَّلًا وَلَا يَزَالُ أَوَّلًا كَمَا يَكُونُ آخِرًا وَالظَّاهِرُ الْغَالِبُ الْعَالِي عَزَّ وَجَلَّ وَهُوَ الْبَارِئُ فِي صَنْعِهِ الدَّالُّ عَلَى قُدْرَتِهِ وَحِكْمَتِهِ وَالْبَاطِنُ الَّذِي بَطْنُ

كُلِّ شَيْءٍ عِلْمًا فَهُوَ يَبْطِنُهَا وَيَرَى سَرَائِرَهَا وَيَعْلَمُ خَفَايَاهَا وَهُوَ عَزَّ وَجَلَّ خَفِيَ كُنْهَهُ وَكَيْفَهُ وَقُدْرَهُ.

وَقِيلَ هُوَ الْأَوَّلُ عِلْمًا وَحُكْمًا وَالْآخِرُ أَمْضَاءٌ وَقِسْمًا وَالظَّاهِرُ صَنْعًا وَرِسْمًا وَالْبَاطِنُ كَيْفًا وَقَدْرًا.

وَسَأَلَ عُمَرُ كَعْبًا عَنْ هَذِهِ الْآيَةِ فَقَالَ مَعْنَاهَا: إِنَّ عِلْمَهُ بِالْأَوَّلِ كَعِلْمِهِ بِالْآخِرِ وَعِلْمَهُ بِالظَّاهِرِ كَعِلْمِهِ بِالْبَاطِنِ وَهُوَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ مَا كَانَ مِنْهَا وَمَا هُوَ كَائِنٌ مِمَّا لَمْ يَكُنْ لَا يَخْفَى عَلَيْهِ شَيْءٌ.

رَوَى عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ دَخَلَتْ فَاطِمَةُ بِنْتُ رَسُولِ اللَّهِ عَلَى النَّبِيِّ (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ)، فَسَأَلَتْهُ خَادِمًا

فَقَالَ لَهَا رَسُولُ اللَّهِ (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) إِلَّا ادَّلَكَ عَلَى مَا هُوَ خَيْرٌ لَكَ مِنْ ذَلِكَ أَنْ تَقُولِي

اللَّهُمَّ رَبَّ السَّمَاوَاتِ السَّبْعِ وَرَبَّ الْعَرْشِ الْعَظِيمِ رَبَّنَا وَرَبَّ كُلِّ شَيْءٍ مَنْزِلَ التَّوْرَةِ وَالْإِنْجِيلِ وَ

الْفُرْقَانِ فَالِقِ الْحَبِّ وَالنَّوَى أَعُوذُ بِكَ مِنْ شَرِّ كُلِّ ذِي شَرٍّ أَنْتَ آخِذٌ بِنَاصِيَتِهِ أَنْتَ الْأَوَّلُ فَلَيْسَ

قَبْلَكَ شَيْءٌ وَأَنْتَ الْآخِرُ فَلَيْسَ بَعْدَكَ شَيْءٌ وَأَنْتَ الظَّاهِرُ فَلَيْسَ فَوْقَكَ شَيْءٌ وَأَنْتَ الْبَاطِنُ فَلَيْسَ

دُونَكَ شَيْءٌ أَقْضِ عَنِّي الدِّينَ وَارْزُقْنِي مِنَ الْفَقْرِ.

هُوَ الَّذِي خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ قَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ: كُلُّ يَوْمٍ كَالْفِ سَنَةٍ مِمَّا تَعْدُونَ.

وَقَالَ الْحَسَنُ: سِتَّةَ أَيَّامٍ مِنَ أَيَّامِ الدُّنْيَا وَلَوْ أَرَادَ أَنْ يَجْعَلَهَا فِي طَرْفَةِ عَيْنٍ لَكَانَ قَادِرًا عَلَى ذَلِكَ،

ثُمَّ اسْتَوَى عَلَى الْعَرْشِ، الْإِسْتَوَاءُ إِذَا عَقَّبْتَهُ عَلَى فَهُوَ فِي الْعَرَبِيَّةِ اسْتِقْرَارُ كَقَوْلِهِ عَزَّ وَجَلَّ: وَاسْتَوَتْ عَلَى

الْجُودِيِّ لِنَسْتَوُوا عَلَى ظُهُورِهِ إِذَا اسْتَوَيْتُمْ عَلَيْهِ فَإِذَا اسْتَوَيْتَ أَنْتَ هُوَ فِي هَذِهِ الْمَوَاضِعِ الْأَرْبَعِ اسْتِقْرَارُ.

قَالَ يَزِيدُ بْنُ هَارُونَ مِنْ وَضْعِ اسْتِقْرَاءِ اللَّهِ عَلَى الْعَرْشِ عَلَى غَيْرِ مَا يَقَرَّرُ فِي قُلُوبِ الْعَامَّةِ فَهُوَ جَهْمِي.

وَالْإِسْتِقْرَاءُ إِذَا عَقَّبْتَهُ إِلَى فَهُوَ الصُّعُودُ وَالْعَمْدُ كَقَوْلِهِ تَعَالَى فِي مَوْضِعَيْنِ مِنَ الْقُرْآنِ: اسْتَوَى إِلَى السَّمَاءِ.

وَعَنْ عَلِيِّ بْنِ الْحُسَيْنِ بْنِ شَقِيقٍ، قَالَ: قُلْتُ لِعَبْدِ اللَّهِ بْنِ الْمُبَارَكِ: كَيْفَ نَعْرِفُ رَبَّنَا عَزَّ وَجَلَّ.

قَالَ: فِي السَّمَاءِ السَّابِعَةِ عَلَى عَرْشِهِ وَلَا نَقُولُ كَمَا تَقُولُ الْجَهْمِيَّةُ هُنَا هُنَا فِي الْأَرْضِ وَقَدْ شَرَحْنَا الْكَلَامَ

فِي هَذِهِ الْمَسْئَلَةِ فِيمَا تَقْدَمُ.

يَعْلَمُ مَا يَلْجُ فِي الْأَرْضِ مِنْ عَرَقٍ أَوْ دَابَّةٍ أَوْ مَاءٍ أَوْ بَذَرٍ أَوْ كَنْزٍ، وَمَا يَخْرُجُ مِنْهَا مِنْ دَابَّةٍ أَوْ نَبَاتٍ أَوْ مَاءٍ

أَوْ جَوْهَرٍ،

وَمَا يَنْزِلُ مِنَ السَّمَاءِ مِنْ أَمْرٍ أَوْ قَضَاءٍ أَوْ مَلِكٍ أَوْ قَطَرٍ،

وَمَا يَخْرُجُ فِيهَا مِنْ مَلِكٍ أَوْ عَمَلٍ،

وَهُوَ مَعَكُمْ أَيْنَ مَا كُنْتُمْ اتَّفَقَ الْعُلَمَاءُ قَدِيمًا وَحَدِيثًا أَنْ مَعْنَاهُ عِلْمُهُ مَعَكُمْ
وَقِيلَ هُوَ مَعَكُمْ أَيْنَمَا كُنْتُمْ بِالْقُدْرَةِ وَالْعِلْمِ عَلَى الْعُمُومِ وَمَعَ الْمُؤْمِنِينَ بِالرَّحْمَةِ وَالنَّصْرَةِ عَلَى
الْخُصُوصِ،

وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ فَيَجَازِيكُمْ عَلَى أَعْمَالِكُمْ.
لَهُ مُلْكُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ كَرَّرَ لِأَنَّ الْمَرَادَ بِالْأَوَّلِ حَالَةَ الدُّنْيَا وَالْمَرَادَ بِالثَّانِيَةِ الدَّارَ الْآخِرَةَ. وَلِهَذَا خَتَمَ
بِقَوْلِهِ: وَإِلَى اللَّهِ تُرْجَعُ الْأُمُورُ أَيُّ لِهَ الْمَلِكِ أَوَّلًا وَآخِرًا فَالْأَوَّلُ فِي الدُّنْيَا وَهُوَ وَقْتُ الْحَيَاءِ وَالْإِمَاتَةِ وَ
الْآخِرُ فِي الْآخِرَةِ حِينَ تَرْجَعُ إِلَيْهِ الْأُمُورُ وَلا يَمْلِكُ أَحَدٌ سِوَاهُ لَا مَلِكًا وَلا مَلِكًا فَقَرْنَ بِالْأَوَّلِ يَحْيَى وَيَمُوتُ
وَقَرْنَ بِالْآخِرِ مَا يَكُونُ فِي الْآخِرَةِ مِنْ مَرْجَعِ الْخَلْقِ إِلَيْهِ وَجَزَائِهِ إِيَّاهُمْ بِالثَّوَابِ وَالْعِقَابِ.
يُولِجُ اللَّيْلَ فِي النَّهَارِ أَيُّ يَنْقُصُ مِنَ اللَّيْلِ وَيَزِيدُ فِي النَّهَارِ،
وَيُولِجُ النَّهَارَ فِي اللَّيْلِ أَيُّ يَنْقُصُ مِنَ النَّهَارِ وَيَزِيدُ فِي اللَّيْلِ
وَهُوَ عَلَيْهِمُ بِذَاتِ الصُّدُورِ أَيُّ بِمَا فِي الْقُلُوبِ مِنْ خَيْرٍ وَشَرٍّ وَتَوْحِيدٍ وَجَدِّ.
آمِنُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ وَأَنْفَقُوا مِنَ الزَّكَاةِ وَالْجِهَادِ وَوَجْهَ الْبِرِّ،
مِمَّا جَعَلَكُمْ مُسْتَخْلَفِينَ فِيهِ أَيُّ جَعَلَكُمْ خُلَفَاءَ فِي الْمَالِ بِالْوَرَاثَةِ مِمَّنْ قَبْلَكُمْ. وَقِيلَ جَعَلَكُمْ مَمْلُوكِينَ فِيهِ بِتَمْلِيكِهِ
إِيَّاكُمْ ذَلِكَ وَحَقِيقَةُ الْأَسْتِخْلَافِ اسْتِدْعَاءُ الْقَادِرِ إِلَى أَنْ يَقُومَ بِالْأَمْرِ بَدَلًا مِنْ قِيَامِ غَيْرِهِ.
فَالَّذِينَ آمَنُوا مِنْكُمْ وَأَنْفَقُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ لَهُمْ أَجْرٌ كَبِيرٌ، جَزَاءٌ حَسَنٌ.
وَمَا لَكُمْ لَا تُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالرَّسُولِ يَدْعُوكُمْ لَتُؤْمِنُوا بِرَبِّكُمْ فِي هَذَا دَلَالَةً عَلَى الزَّامِ الْإِيمَانِ بِالسَّمْعِ وَ
الْمَعْنَى أَيْ عَذْرَ لَكُمْ فِي حَالِ تَرْكِكُمُ الْإِيمَانَ وَدَعَاءِ الرَّسُولِ إِيَّاكُمْ إِلَى الْإِيمَانِ حَاصِلٌ مَوْجُودٌ،
وَقَدْ أَخَذَ مِيثَاقَكُمْ قَرَأَ أَبُو عَمْرٍو أَخَذَ عَلَى مَا لَمْ يَسْمَعْ فَاعْلَهُ، مِيثَاقَكُمْ بِضَمِّ الْقَافِ وَقَرَأَ الْآخَرُونَ، بَفَتْحِ
الْهَمْزَةِ وَالْخَاءِ مِيثَاقَكُمْ بِفَتْحِ الْقَافِ أَيُّ أَخَذَ اللَّهُ مِيثَاقَكُمْ حِينَ أَخْرَجَكُمْ مِنْ ظَهْرِ آدَمَ عَلَيْهِ السَّلَامُ بَانَ اللَّهُ رَبُّكُمْ
لَا إِلَهَ لَكُمْ سِوَاهُ

إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ، بِأَخْذِ ذَلِكَ الْمِيثَاقِ وَقِيلَ: أَخَذَ مِيثَاقَكُمْ بِاقَامَةِ الْحُجَّجِ وَالدَّلَائِلِ الَّتِي تَدْعُو إِلَى مُتَابَعَةِ
الرَّسُولِ إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ يَوْمًا فَالْيَوْمَ أُخْرَى الْأَوْقَاتِ إِنْ تَوَمَّنُوا لِقِيَامَ الْحُجَّجِ وَالْإِعْلَامَ بِبَعَثَةِ مُحَمَّدٍ (صَلَّى
اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) وَنَزُولِ الْقُرْآنِ.
هُوَ الَّذِي يُنَزَّلُ عَلَى عَبْدِهِ يَعْنِي عَلَى مُحَمَّدٍ (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ)

آيَاتٍ بَيِّنَاتٍ يَعْنِي الْقُرْآنَ
لِيُخْرِجَكُمْ، اللَّهُ بِالْقُرْآنِ مِنَ الظُّلُمَاتِ إِلَى النُّورِ،
وَقِيلَ لِيُخْرِجَكُمْ الرَّسُولُ بِالْإِعْلَامِ مِنَ ظُلُمَاتِ الشُّرْكِ إِلَى نُورِ الْإِيمَانِ،
وَإِنَّ اللَّهَ بِكُمْ لَرُؤُوفٌ رَحِيمٌ،

وَمَا لَكُمْ أَلَّا تُنْفِقُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَ لِلَّهِ مِيرَاثُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ، يَقُولُ أَيُّ شَيْءٍ لَكُمْ فِي تَرْكِ الْإِنْفَاقِ فِيمَا
يُقَرِّبُكُمْ إِلَى اللَّهِ وَ أَنْتُمْ مَيِّتُونَ تَارِكُونَ أَمْوَالَكُمْ كَأَنَّهُمْ يَحْتَنُّونَ عَلَى الْإِنْفَاقِ فِي سَبِيلِهِ بِتَنْبِيهِهِمْ عَلَى أَنَّهُمْ مَخْلُفُونَ
مَا يَمْلِكُونَهُ وَ أَنْهُمْ لَا يَخْلُدُونَ فِي الدُّنْيَا وَ أَنْ مَا فِي أَيْدِيهِمْ يَأْوِلُ إِلَى اللَّهِ سُبْحَانَهُ بَعْدَ فَنَائِهِمْ ثُمَّ بَيَّنَّ فَضْلَ مَنْ
سَبَقَ بِالْإِنْفَاقِ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَ بِالْجِهَادِ

فَقَالَ: لَا يَسْتَوِي مِنْكُمْ مَنْ أَنْفَقَ مِنْ قَبْلِ الْفَتْحِ، يَعْنِي فَتْحَ مَكَّةَ وَ قِيلَ فَتْحَ الْحَدِيثِيَّةِ وَ قَاتِلٌ، يَعْنِي لَا يَسْتَوِي فِي
الْفَضْلِ مَنْ أَنْفَقَ مَالَهُ وَ قَاتِلَ الْعَدُوِّ مَعَ رَسُولِ اللَّهِ (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) قَبْلَ فَتْحِ مَكَّةَ مَعَ مَنْ أَنْفَقَ وَ قَاتِلَ
بَعْدَهُ

أُولَئِكَ أَكْثَرُ دَرَجَةً مِنَ الَّذِينَ أَنْفَقُوا مِنْ بَعْدِ وَ قَاتِلُوا، وَ ذَلِكَ لِأَنَّ الْعَرَبَ كَانَتْ تَعْتَزُّ بِمَكَّةَ فَلَمَّا فَتَحَتْ قَوِيَّتْ
قُلُوبُ الْمُؤْمِنِينَ وَ انْكَسَرَتْ قُلُوبُهُمْ وَ كَانَ الْإِنْفَاقُ قَبْلَ فَتْحِ مَكَّةَ أَفْضَلَ وَ كَذَلِكَ الْجِهَادُ لَمَّا كَانَ فِيهَا مِنْ
الْمَشَقَّةِ وَ لَمَّا كَانَ بِالْمُؤْمِنِينَ إِلَيْهَا مِنَ الْحَاجَةِ،
قَالَ الْكَلْبِيُّ نَزَلَتْ هَذِهِ الْآيَةُ فِي أَبِي بَكْرٍ الصَّدِيقِ وَ فِيهَا دَلَالَةٌ وَاضِحَةٌ وَ حُجَّةٌ ظَاهِرَةٌ عَلَى تَفْضِيلِ أَبِي بَكْرٍ
وَ تَقْدِيمِهِ

• فَانْهَ أَوَّلَ مَنْ سَلَّمَ وَ ذَلِكَ فِيمَا رَوَى أَنَّ أَبَا إِمَامَةَ قَالَ لِعَمْرٍو بْنِ عَبْسَةَ: بَايَ شَيْءٍ تَدَّعَى أَنَّكَ رُبَّ
الْإِسْلَامِ قَالَ أَنِّي كُنْتُ أَرَى النَّاسَ عَلَى الضَّلَالَةِ وَ لَا أَرَى لِلْأَوْثَانِ شَيْئًا ثُمَّ سَمِعْتُ عَنْ رَجُلٍ يُخْبِرُنَا
أَخْبَارَ مَكَّةَ فَرَكِبْتُ رَاكِبَتِي حَتَّى قَدَمْتُ عَلَيْهِ قَالَ: قُلْتُ مَا أَنْتَ قَالَ أَنَا نَبِيٌّ، قُلْتُ وَ مَا نَبِيٌّ، قَالَ

رسول الله قلت باي شيء ارسلك قال اوحد الله لا اشرك به شيئا وكسر الاوثان و صلة الارحام قلت: من معك على هذا، قال: حر و عبد و اذا معه ابو بكر و بلال فاسلمت عند ذلك فرأيتني ربع الاسلام.

• و انه اول من اظهر الاسلام على ما روى عن عبد الله قال كان اول من اظهر الاسلام رسول الله (صلي الله عليه وسلم) و ابو بكر و عمار و امه سمية و صهيب و بلال و المقداد و لانه اول من قاتل على الاسلام.

روى عن عبد الله قال: اول من اظهر اسلامه بسيفه النبي (صلي الله عليه وسلم) و ابو بكر و انه اول من انفق على رسول الله (صلي الله عليه وسلم).

روى عن ابن عمر قال كنت عند النبي و عنده ابو بكر الصديق و عليه عباءة قد خلها في صدره بخلال فنزل جبرئيل فقال مالي اري ابا بكر عليه عباءة قد خلها في صدره بخلال فقال انفق ماله على قبل الفتح. قال فان الله عز و جل يقول اقرأ عليه السلام و قل له ا راض انت عني في فقرك هذا ام ساخط، فقال رسول الله (صلي الله عليه وسلم) يا ابا بكر ان الله عز و جل يقرأ عليك السلام و يقول لك ا راض انت في فقرك ام ساخط، فقال: اسخط على ربي..؟ اني عن ربي راض.

و لهذا قدمه الصحابة على انفسهم و اقرؤا له بالتقدم و السبق و ذلك فيما

روى عبد الله بن سلمة عن علي (عليه السلام) قال: سبق رسول الله (صلي الله عليه وسلم) و صلى ابو بكر و ثلث عمر فلا اوتى برجل فضلني على ابي بكر و عمر الا جلدته جلد المفترى و طرح الشهادة

و قوله: وَ كُلاًّ وَعَدَ اللَّهُ الْحُسْنَى السَّابِقِ وَ اللاحق و عدهم الله الجنة. قال عطا درجات الجنة يتفاضل فالذين انفقوا قبل الفتح في افضلها.

و قرأ ابن عامر: وَ كُلٌّ بِالرِّفْعِ اِىْ كُلِّ وَ عَدَ اللَّهُ الْحُسْنَى وَ اللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرٌ. فيثبت كلا على ما يستحقه. مَنْ ذَا الَّذِي يُقْرِضُ اللَّهَ قَرْضًا حَسَنًا كُلِّ مَنْ قَدَّمَ عَمَلًا صَالِحًا يَسْتَحِقُّ بِهِ مِثْقَالَ نَجْوَةٍ فَقَدْ أَقْرَضَ مِنْهُ قَوْلُهُمْ: الْاِيَادِي قُرُوضُ وَ كَذَلِكَ كُلِّ مَنْ قَدَّمَ عَمَلًا سَيِّئًا يَسْتَوْجِبُ بِهِ عِقَابَهُ فَقَدْ أَقْرَضَ. لذلك قال عز و جل: قَرْضًا حَسَنًا لَّانَ الْمَعْصِيَةَ قَرْضُ سَيِّءٍ قَالَ اُمِّيَّة:

و اخلع ثيابك عنها و انج عريانا
او سيئا و مدين مثل ما دانا

لا تخلطن خبيثات بطيبة
كل امرئ سوف يجزى قرضه حسنا

و قيل المراد بالقرض الصدقة.

و اختلفوا في القرض الحسن

• فقول: ان يكون من الحلال

• و قيل لا ربا فيه

• و قيل: طيبة بها نفسه

• و قيل القرض الحسن ان يقول: «سبحان الله و الحمد لله و لا اله الا الله و الله اكبر».

روى انه لما نزلت هذه الآية جعل ابو الدحداح يتصدق بنصف كل شيء يملكه في سبيل الله حتى انه خلع احدى نعليه ثم جاء الى ام الدحداح فقال: اني بايعت ربي فقالت: ربح بيعك، فقال النبي (صلي الله عليه وسلم): كم من نخلة مدلاة عذوقها في الجنة لابي الدحداح

فَيُضَاعَفُ بِالرِّفْعِ عَلَى الْاِسْتِيفَانِ عَلَى مَعْنَى فَهُوَ يَضَاعَفُ وَ بِالنَّصَبِ عَلَى جَوَابِ الْاِسْتِفْهَامِ وَ لَهُ أَجْرٌ كَرِيمٌ. ثواب حسن و قيل كريم لانه لم يتبذل في طلبه و قيل كريم صاحبه.

يَوْمَ تَرَى الْمُؤْمِنِينَ وَ الْمُؤْمِنَاتِ اِىْ لَهُمْ اَجْرٌ كَرِيمٌ، في ذلك اليوم يسعى نورهم بين ايديهم لان طريق اهل الجنة يمتدة و تجاههم و طريق اهل النار يسرة ذات الشمال. رفت بهشتيان سوى بهشت ميان دست راست است و پيش روى و رفت دوزخيان سوى دوزخ ميان پس پشت است و دست چپ و قال النبي (صلي الله عليه وسلم): بينا انا على الحوض انادى هلم، فاذا ناس اخذ بهم ذات الشمال فاختلجوا دونى فانادى الا هلم فيقال انك لا تدري ما احدثوا بعدك فاقول سحقا.

قال ابن مسعود نورهم على قدر اعمالهم يمررون على الصراط فممنهم من نوره مثل الجبل و منهم من نوره

مثل النخلة و من نوره كالرجل القائم و ادناهم نورا من نوره فى ابهامه يتقد مرة و يطفأ اخرى.
قال الضحاك ليس من احد الا يعطى يوم القيامة نورا فاذا انتهوا الى الصراط طفى نور المنافقين فلما رأى المؤمنون ذلك اشفقوا ان يطفأ نورهم كما طفى نور المنافقين فيقولون رَبَّنَا اَنْتُمْ لَنَا نُورٌ اِى بَلَّغْنَا بِهِ اِلَى جَنَّتِكَ و قيل الباء بمعنى فى يعنى فى ايمانهم كتبهم التي اعطوها بايمانهم دخلها نورهم و قيل الباء بمعنى عن و التقدير: يسعى نورهم بين ايديهم و عن ايمانهم، اراد جميع جوانبهم فعبر بالبعض عن الكل و قيل بايمانهم يعنى بسبب صدقاتهم التي اعطوها بايمانهم لان الغالب فى اعطاء الصدقات ان يكون بالايمان و قوله: بُشْرَاكُمْ الْيَوْمَ، اى تقول لهم الملائكة بشراكم اليوم، جَنَّتْ اى بشارتكم من الله اليوم جنات فيكون مبتداء و خبرا، ذَلِكَ هُوَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ اى النجاة العظيمة.
يَوْمَ يَقُولُ الْمُنَافِقُونَ، اى اذكر ذلك اليوم و هو يوم القيامة، يَقُولُ الْمُنَافِقُونَ وَ الْمُنَافِقَاتُ اِذَا رَأَوْا الْمُؤْمِنِينَ و هم فى ضياء و نور و المنافقون خلفهم فى ظلمة لا يبصرون مواقع اقدامهم، اَنْظُرُونَا اِى انتظرونا، و قرأ حمزة: انظرونا بفتح الهمزة و كسر الظاء اى امهلونا و قيل انتظرونا يقول العرب نظرتة و انتظرته كقوله عز و جل: غَيْرَ نَاطِرِينَ اِنَّا، اى منتظرين و قوله عز و جل: فَتَنْظِرُهُ اِلَى مَيْسَرَةٍ اى فانظار. قال الشاعر:

فان يك صدر هذا اليوم ولى فان غدا لناظره قريب

اى لمنتظره و تأويل الآية: قفوا لنا نَفْتَسِ مِنْ نُورِكُمْ، نأخذ من نوركم قبسا سراجا او شعلة و قيل معنى نَفْتَسِ مِنْ نُورِكُمْ: نمشي فيه معكم و ذلك ان الله تعالى يعطى المؤمنين نورا على قدر اعمالهم يمشون به على الصراط و يعطى المنافقين ايضا نورا خديعة لهم و هو قوله عز و جل: وَ هُوَ خَادِعُهُمْ فبيناهم يمشون اذ بعث الله ريحا و ظلمة فاطفا نور المنافقين.

و قال الكلبي: بل يستضيء المنافقون بنور المؤمنين و لا يعطون النور فاذا سبقهم المؤمنون و بقوا فى الظلمة قالوا للمؤمنين: اَنْظُرُونَا نَفْتَسِ مِنْ نُورِكُمْ، قِيلَ ارْجِعُوا وَرَاءَكُمْ.
قال ابن عباس يقول لهم المؤمنون. و قال قتادة يقول لهم الملائكة، ارْجِعُوا وَرَاءَكُمْ، اى ارجعوا الى الموضع الذى اعطينا فيه النور فاطلبوا النور هناك لانفسكم فانه لا سبيل لكم الى الاقتباس من نورنا فيرجعون فى طلب النور و لا يجدون شيئا فينصرفون اليهم فيميز بينهم و بين المؤمنين و هو قوله: فَضْرِبَ بَيْنَهُمْ بِسُورٍ و قيل معناه ارجعوا الى حكم الازل و اطلبوا النور من القسمة و هذا على جهة ضرب المثل و استبعاد ذلك و قيل ارْجِعُوا وَرَاءَكُمْ يعنى الى الدنيا فاعملوا عملا يجعله الله بين ايديكم نورا فان نورنا انما اقتبسنا، فى الدنيا و قيل ارْجِعُوا وَرَاءَكُمْ هذا استهزائهم جزاء على استهزائهم فى الدنيا كقوله: لَا تَرْكُضُوا وَ ارْجِعُوا اِلَى مَا اُتْرَفْتُمْ فِيهِ و كقوله: دُقْ اِنَّكَ اَنْتَ الْعَزِيزُ الْكَرِيمُ فَذُوقُوا مَا كُنْتُمْ تَكْتَبُونَ و قوله: فَضْرِبَ بَيْنَهُمْ بِسُورٍ الباء صلة و معناه: فضرب بينهم سور و هو سور بين الجنة و النار و يقف عليها اصحاب الاعراف يشرفون على اهل الجنة و اهل النار و هو السور الذى يذبح عليه الموت يراه الفريقان معا و قيل هو سور بيت المقدس باطنه المسجد و ظاهره وادى جهنم.
روى عن ابى سنان قال كنت مع على بن عبد الله بن عباس عند وادى جهنم يحدث عن ابيه و قرأ: فَضْرِبَ بَيْنَهُمْ بِسُورٍ لَهُ بَابٌ، ثم قال قال ابى هذا موضع السور يعنى وادى جهنم.
و عن عبد الله بن عمرو قال ان السور الذى ذكر الله عز و جل فى القرآن: فَضْرِبَ بَيْنَهُمْ بِسُورٍ لَهُ بَابٌ سور بيت المقدس الشرقى، باطنه منه المسجد و ظاهره وادى جهنم.

و قام عبادة على سور بيت المقدس الشرقى فيكى فقال بعضهم ما يبكيك يا با الوليد فقال من هاهنا اخبرنا رسول الله (صلى الله عليه وسلم) انه رأى جهنم و قيل له بابٌ هو الباب الذى سمى باب الرحمة ببيت المقدس، باطنه فيه الرحمة، اى ينتهى الى الجنة، و ظاهره من قبلة العذاب اى من قبل ذلك الظاهر العذاب يعنى النار و هو الجانب الذى يلى المنافقون.

يُنَادُونَهُمْ اى ينادى المنافقون المؤمنين حين حجز بينهم السور فبقوا فى الظلمة و العذاب و صار المؤمنون فى النور و الرحمة، اَلَمْ نَكُنْ مَعَكُمْ، يعنى فى الدنيا نصلى كما تصلون و نصوم كما تصومون و كنا معكم

فی المناکحة و الموارثة، قالوا بلى و لكنکم قَتَلْتُمْ أَنْفُسَكُمْ، ای اهلکتُم انفسکم بالنفاق، و تَرَبَّصْتُمْ ای انتظارتم موت محمد (صلي الله عليه وسلم) و قَلْتُمْ يوشك ان يموت فنستريح منه و انتظارتم نزول الدوابر بالمؤمنين. و قيل تَرَبَّصْتُمْ بالايامن و التوبة، و اَرْتَبْتُكُمْ، ای شککتُم فی کتاب الله و نبوة محمد (صلي الله عليه وسلم) و قيل اَرْتَبْتُكُمْ يعنى فى قوله عز و جل: وَ يَقُولُونَ فِي أَنْفُسِهِمْ لَوْ لَا يُعَذِّبُنَا اللَّهُ بِمَا نَقُولُ، وَ غَرَّكُمُ الْأَمَانِيُّ يعنى ما كنتم تمنون على الله من الجنة و المغفرة و هو قوله: سَيُغْفَرُ لَنَا، و قيل ما كنتم تمنون من نزول البلاء بالمؤمنين و طول الحياة لكم و ان تكون لكم السلامة فى الدنيا و ان لا بعث بعد الموت حَتَّى جاء أَمْرُ اللَّهِ، يعنى الموت و قيل ظهور الاسلام و نصرة المؤمنين، وَ غَرَّكُمُ بِاللَّهِ الْغُرُورُ ای غرکم الشيطان ای اطمعکم فى بطلان الاسلام و ان لا بعث و لا حساب، و الغرور الشيطان الذى يغر كثيرا و هو من اسماء المبالغة كالاكل الذى ياكل كثيرا.

قال قتادة ما زالوا على خدعة من الشيطان حتى قذفهم الله فى النار.

و قيل الغرور هو الدنيا تغر اهلها فى طول الحياة و دوام السلامة.

روى انس بن مالك ان النبى (صلي الله عليه وسلم) خط خطوطا و خط خطا منها ناحية فقال تدرون ما هذا، هذا مثل ابن آدم و مثل التمنى و ذلك الخط الامل، بينما هو يتمنى اذ جاءه الموت. قَالَيَوْمَ لَا يُؤْخَذُ مِنْكُمْ فِدْيَةٌ، قرأ ابو جعفر و ابن عامر و يعقوب: تُوْخَذُ بالتاء، و قرأ الباقون: بالياء، و الفدية الفداء و المعنى: لَا يُؤْخَذُ مِنْكُمْ ايها المنافقون، وَ لَا مِنْ الَّذِينَ كَفَرُوا، فداء بنفس و لا فداء بمال يعنى لَا يُؤْخَذُ مِنْكُمْ دية و لا نفس اخرى مكان انفسكم، مَاوَأَكُمُ النَّارُ ای مصيركم و منقلبكم اليها، هِيَ مَوْلَاكُمْ، ای هى اولى بكم لما اسلفتم من الذنوب، وَ بئسَ الْمَصِيرُ ای المرجع و المنقلب.

النوبة الثالثة

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ بنام او كه سزاوار است. در ذات بى نظير و در صفات بى يار است. در كامرانى با اختيار و در كارسازى بى اختيار است.

فضايح زلات را غفار و قبايح علل را ستار است. عاصيان را آمرزگار و با مفسدان نيكوكار است. آرنده ظلمات و برآورنده انوار است، بيننده احوال و داننده اسرار است.

با رنگ رخ تو لاله بى مقدار است	با بوى سر زلف تو عنبر خوارست
آن را صنما كه با وصال كارت است	از جان و تن و دیده و دل بيزارست

سَبَّحَ لِلَّهِ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَ الْأَرْضِ، آفریدگار جهان و جهانیان، پروردگار انس و جان، خالق زمین و زمان، مبدع مكن و مكان خبر میدهد كه هر چه در آسمان و زمین است باد و آتش و خاك و آب و كوه و دریا، آفتاب و ماه و ستارگان و درختان و جمله جانوران و بى جان، همه آنند كه ما را بپاکی میستایند و به بزرگواری نام میبرند و بیكتابی گواهی میدهند.

تسبیحی و توحیدی كه دل آدمی در آن میشود و عقل آن را رد میکند اما دین اسلام آن را می پذیرد و خالق خلق بدرستی آن گواهی میدهد.

هر كرا توفیق رفیق بود و سعادت مساعد، آن را نادریافته، بجان و دل قبول كند و بتعظیم و تسلیم و اقرار پیش آید تا فردا در انجمن صدیقان و محافل دوستان در مسند عز جاودان خود را جای یابد. زینهار ای جوانمرد، نگر تا يك ذره بدعت بدل خود راه ندهی و آنچه شنوی و عقل تو درمی نیابد تهمت جز بر عقل خود ننهی. راه تأویل مرو كه راه تأویل رفتن زهر آزموده است و به خار، خار از پای برون كردن است.

مرد دانا زهر نیازماید داند كه آن در هلاك خود شتافتن است. بخار، خار از پای برون نکند، داند كه درد افزودن است.

نيكو گفت آن جوانمردی كه گفت:

راه توحيد را بعقل مجوى	دیده روح را بخار مخار
بخداى ار كسى تواند بود	بى خداى از خداى برخوردار
سايق و قايد صراط الدين	به ز قرآن مدان و به ز اخبار

لَهُ مُلْكُ السَّمَاوَاتِ وَ الْأَرْضِ هَفْتَ آسْمَان و هَفْتَ زَمِين مَلِك و مَلِك اوست، جل جلاله. داشت آن بعون او، نافذ در آن مشیت او، روان بر آن حکم او. خلق همه عاجزاند قادر و قدیر او، ضعیف‌اند قاهر و قوی او. همه جاهل‌اند عالم و علیم او. مصنوعات و مقدورات از قدرت او نشانست کائنات و حادثات از حکمت او بیانست، موجودات و معلومات بر وجود او برهانست. نه متعاور زیادت نه متداول نقصانست قدیر و قدیم، علیم و حکیم خدای همگانست.

هُوَ الْأَوَّلُ وَ الْآخِرُ وَ الظَّاهِرُ وَ الْبَاطِنُ، اوست اول که نبوده‌ها دانست، آخر که میداند آنچه دانست، ظاهر بآنچه ساخت باطن از و همها پنهان. اولست پیش از همه آفریده بود و ابتداء. نه آخرست، پس از همه باشد انتها نه. ظاهر است بر هر کس و هر چیز، غالب و مانع نه. باطن است، همه پوشیده‌ها داند و حجاب نه. اول است بازلیت. آخرست بابدیت. ظاهر باحدیت باطن بصمدیت. اول بهیبت، آخر برحمت، ظاهر بحجت، باطن بنعمت. اول بعطا، آخر بجزا، ظاهر بثنا، باطن بوفاء. اول بهدایت، آخر بکفایت، ظاهر بولایت، باطن برعایت. اول هر نعمت، آخر هر محنت، ظاهر هر حجت، باطن هر حکمت. از روی اشارت میگوید ای فرزند آدم خلق عالم در حق تو چهار گروه‌اند:

- گروهی در ابتدا حال و اول زندگانی ترا بکار آیند ایشان پدرانند.
- گروهی در آخر عمر و ضعف پیری ترا بکار آیند ایشان فرزندان‌اند.
- سوم گروه دوستان و برادران و جمله مسلمانان که در ظاهر با تو باشند و شفقت نمایند.
- چهارم گروه عیال و زنان‌اند که در باطن و اندرون تو باشند و ترا بکار آیند.

رب العالمین گفت اعتماد و تکیه بر اینان مکن و کارساز و تیماردار از خود ایشان را میندار که اول و آخر منم، ابتدا و انتهاء کار و حال تو من شایم، ظاهر و باطن منم. ترا به داشت خود من دارم و نهایتهای تو من راست کنم. اول منم که دلهای عاشقان بمواثیق ازل محکم ببستم. آخر منم که جانهای صادقان بمواعید خود صید کردم. ظاهر منم که ظواهر را با خود در قید شریعت آوردم. باطن منم که سراپا بر بحکم خود در مهد عهد حقیقت نهادم. چون مرد سفر در اولیت کند آخریت تاختن می‌آرد و چون سفر در صفت ظاهریت کند باطنیت سرمایه او بتاراج بر میدهد.

بیچاره آدمی، میان دو صفت مدهوش گشته، میان دو نام بیهوش شده.

حیرت اندر حیرتست و تشنگی در تشنگی	گه گمان گردد یقین و گه یقین گردد گمان
حضرتش عز و جلال و بی‌نیازی فرش او	منقطع گشته درین ره صد هزاران کاروان

وَ هُوَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ او بهمه چیز دانایست کارگزار و راست‌کار و تیماردار، بینا بهر چیز، دانا بهر کار، آگاه بهرگاه.

در آیت دیگر فضل و کرم بیفزود گفت: وَ هُوَ مَعَكُمْ أَيْنَ مَا كُنْتُمْ. بندگان من، رهبران من، هر جا که باشید من بعنایت و رحمت و عنایت با شما.

هر جا که در عالم درویشی است خسته جرمی، درمانده در دست خصمی من مولی او ام.

هر جای که خراب عمریست، مفلس روزگاری من جویای اوام.

هر جا که سوخته‌ایست، اندوه زده‌ای من شادی جان اوام.

هر جا که زارنده‌ایست از خجلی، سرگذارنده‌ای از بی‌کسی من برهان اوام.

من آن خداوندی که از طریق مکافات دورم و همه افکنندگان و رمیدگان را برگیرم از آنکه بر بندگان رؤف و رحیم: **وَإِنَّ اللَّهَ بِكُمْ لَرُؤُوفٌ رَحِيمٌ**.
 از رأفت و رحمت اوست که بنده در کتم عدم و او جل جلاله سازنده کار او.
 بکمال فضل و کرم، بنده در کتم عدم و او وی را برگزیده بر کل عالم.
 از رحمت اوست که بنده را توفیق دهد تا از خفا یا شرک و دقائق ریا تحرّز کند.
 گفت من رؤف و رحیم، تا عاصیان نومید نگردند و اومید بفضل و کرم وی قوی دارند.
 یحیی معاذ گفت تَلَطَّفْتَ لَأَوْلِيَانِكَ فَعَرَفُوكَ و لو تَلَطَّفْتَ لَاعِدَائِكَ مَا جَدُوكَ.
 عبهر لطف و ریحان فضل در روضه دل دوستان برویاندی تا بلطف و فضل تو بسرّ معارف و اداء وظائف رسیدند اگر با اعدا دین همین فضل و کرم بودی، دار السلام جای ایشان بودی.
 و لکن قومی بفلک رسیده و قومی بمغاک، فریاد ز تهدید تو با مشتی خاك.
 قومی را از این تاج کرامت بر فرق نهاده که یَسْعَى نُورُهُمْ بَيْنَ أَيْدِيهِمْ وَ بِأَيْمَانِهِمْ.
 قومی را از این داغ حرمان بر نهاده که: فَضْرَبَ بَيْنَهُمْ بِسُورٍ لَهُ بَابٌ بَاطِنُهُ فِيهِ الرَّحْمَةُ وَ ظَاهِرُهُ مِنْ قِبَلِهِ الْعَذَابُ.
 سحره فرعون در عین کفر بودند لکن چون باد دولت از مهبّ لطف و کرامت بوزید، نه سحر گذاشت نه ساحری نه کفر نه کفری.
 شیخ ابو سعید بو الخیر گفت هر که بار از بوستان عنایت برگیرد بمیدان ولایت فرو نهد.
 هر کرا چاشت آشنایی دادند، اومید داریم که شام آمرزش بوی رسانند، و الله الموفق.

** 2 **

أَلَمْ يَأْنِ لِلَّذِينَ آمَنُوا أَنْ تَخْشَعَ قُلُوبُهُمْ لِذِكْرِ اللَّهِ وَمَا نَزَلَ مِنَ الْحَقِّ وَلَا يَكُونُوا كَالَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ مِنْ قَبْلُ فَطَالَ عَلَيْهِمُ الْأَمَدُ فَقَسَتْ قُلُوبُهُمْ وَكَثِيرٌ مِنْهُمْ فَاسِقُونَ {16}
 اَعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ يُحْيِي الْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا قَدْ بَيَّنَّا لَكُمُ الْآيَاتِ لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ {17}
 إِنَّ الْمُسْذَقِينَ وَالْمُصْذَقَاتِ وَأَقْرَضُوا اللَّهَ قَرْضًا حَسَنًا يَضَاعَفُ لَهُمْ وَلَهُمْ أَجْرٌ كَرِيمٌ {18}
 وَالَّذِينَ آمَنُوا بِاللَّهِ وَرُسُلِهِ أُولَئِكَ هُمُ الصّٰدِقُونَ وَالشَّهَدَاءُ عِنْدَ رَبِّهِمْ لَهُمْ أَجْرُهُمْ وَنُورُهُمْ وَالَّذِينَ كَفَرُوا وَكَذَّبُوا بِآيَاتِنَا أُولَئِكَ أَصْحَابُ الْجَحِيمِ {19}
 اَعْلَمُوا أَنَّمَا الْحَيَاةُ الدُّنْيَا لَعِبٌ وَلَهُمْ زِينَةٌ وَتَفَاخُرٌ بَيْنَكُمْ وَتَكَاثُرٌ فِي الْأَمْوَالِ وَالْأَوْلَادِ كَمَثَلِ غَيْثٍ أَعْجَبَ الْكُفَّارَ نَبَاتُهُ ثُمَّ يَهِيجُ فَتَرَاهُ مُصْفَرًّا ثُمَّ يَكُونُ حُطَامًا وَفِي الْآخِرَةِ عَذَابٌ شَدِيدٌ وَمَغْفِرَةٌ مِنَ اللَّهِ وَرِضْوَانٌ وَمَا الْحَيَاةُ الدُّنْيَا إِلَّا مَتَاعُ الْغُرُورِ {20}
 سَابِقُوا إِلَىٰ مَغْفِرَةٍ مِنْ رَبِّكُمْ وَجَنَّةٍ عَرْضُهَا كَعَرْضِ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ أُعِدَّتْ لِلَّذِينَ آمَنُوا بِاللَّهِ وَرُسُلِهِ ذَلِكَ فَضْلُ اللَّهِ يُؤْتِيهِ مَنْ يَشَاءُ وَاللَّهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِيمِ {21}
 مَا أَصَابَ مِنْ مُصِيبَةٍ فِي الْأَرْضِ وَلَا فِي أَنْفُسِكُمْ إِلَّا فِي كِتَابٍ مِنْ قَبْلِ أَنْ نُنَزِّلَهَا إِنَّ ذَلِكَ عَلَى اللَّهِ يَسِيرٌ {22}
 لِكَيْلَا تَأْسَوْا عَلَىٰ مَا فَاتَكُمْ وَلَا تَفْرَحُوا بِمَا آتَاكُمْ وَاللَّهُ لَا يُحِبُّ كُلَّ مُخْتَالٍ فَخُورٍ {23}
 الَّذِينَ يَبْخُلُونَ وَيَأْمُرُونَ النَّاسَ بِالْبُخْلِ وَمَنْ يَتَوَلَّ فَإِنَّ اللَّهَ هُوَ الْغَنِيُّ الْحَمِيدُ {24}
 لَقَدْ أَرْسَلْنَا رُسُلَنَا بِالْبَيِّنَاتِ وَأَنْزَلْنَا مَعَهُمُ الْكِتَابَ وَالْمِيزَانَ لِيَقُومَ النَّاسُ بِالْقِسْطِ وَأَنْزَلْنَا الْحَدِيدَ فِيهِ بَأْسٌ شَدِيدٌ وَمَنَافِعُ لِلنَّاسِ وَلِيَعْلَمَ اللَّهُ مَنْ يَنْصُرُهُ وَرُسُلَهُ بِالْغَيْبِ إِنَّ اللَّهَ قَوِيٌّ عَزِيزٌ {25}
 وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا نُوحًا وَإِبْرَاهِيمَ وَجَعَلْنَا فِي ذُرِّيَّتِهِمَا النَّبُوَّةَ وَالْكِتَابَ فَمِنْهُمْ مُهْتَدٍ وَكَثِيرٌ مِنْهُمْ فَاسِقُونَ {26}
 ثُمَّ قَفَّيْنَا عَلَىٰ آثَارِهِم بِرُسُلِنَا وَقَفَّيْنَا بِعِيسَى ابْنِ مَرْيَمَ وَآتَيْنَاهُ الْإِنْجِيلَ وَجَعَلْنَا فِي قُلُوبِ الَّذِينَ اتَّبَعُوهُ رَأْفَةً وَرَحْمَةً وَرَهَابَنِيَّةً ابْتَدَعُوهَا مَا كَتَبْنَاهَا عَلَيْهِمْ إِلَّا ابْتِغَاءَ رِضْوَانِ اللَّهِ فَمَا رَعَوْهَا حَقَّ رِعَايَتِهَا فَآتَيْنَا الَّذِينَ آمَنُوا مِنْهُمْ أَجْرَهُمْ وَكَثِيرٌ مِنْهُمْ فَاسِقُونَ {27}
 يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ وَآمِنُوا بِرَسُولِهِ يُؤْتِكُمْ كِفْلَيْنِ مِنْ رَحْمَتِهِ وَيَجْعَلْ لَكُمْ نُورًا تَمْشُونَ بِهِ وَيَغْفِرْ لَكُمْ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ {28}
 لَيْلًا يَعْلَمُ أَهْلَ الْكِتَابِ أَلَا يَقْدِرُونَ عَلَىٰ شَيْءٍ مِنْ فَضْلِ اللَّهِ وَأَنَّ الْفَضْلَ بِيَدِ اللَّهِ يُؤْتِيهِ مَنْ يَشَاءُ وَاللَّهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِيمِ {29}

سورة الحديد (57)

2 النوبة الاولى

قوله تعالى: **أَلَمْ يَأْنِ لِلَّذِينَ آمَنُوا**، هنگام نیامد اینان را که بگرویدند، **أَنْ تَخْشَعَ قُلُوبُهُمْ لِذِكْرِ اللَّهِ**، که آگاه شود و فرو ماند دل‌های ایشان یاد و سخن خدای را، **وَمَا نَزَلَ مِنَ الْحَقِّ**، و آنچه فرو فرستاد از پیغام

راست درست، وَ لَا يَكُونُوا كَالَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ مِنْ قَبْلُ وَ هَنَگام نیامد گرویدگان را که همچون ایشان نباشند که ایشان را توریة و انجیل دادند پیش از این، فَطَالَ عَلَيْهِمُ الْأَمَدُ، دراز شد ور ایشان درنگ و روزگار و فرا گذاشت، فَفَسَتْ قُلُوبُهُمْ، تا دلهای ایشان سخت شد، وَ كَثِيرٌ مِنْهُمْ فَاسِقُونَ (16) و بیشتر آنان آن اند که کافر شدند از طاعت و از ایمان بیرون.

اعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ يُحْيِي الْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا، بدانید که الله زنده میکند زمین را پس مرگ آن، قَدْ بَيَّنَّا لَكُمُ الْآيَاتِ، پیدا کردیم نشانهها، لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ (17)، تا مگر دریابید. إِنَّ الْمُصَدِّقِينَ وَ الْمُصَدِّقَاتِ، ایشان که صدقه دهندگان مردان و زنان، وَ أَقْرَضُوا اللَّهَ قَرْضًا حَسَنًا، و وام مینهند بالله و امی نیکو، يُضَاعَفُ لَهُمْ، آن ایشان را توی بر توی کنند در پاداش، وَ لَهُمْ أَجْرٌ كَرِيمٌ (18) و ایشانراست مزدی نیکو.

وَ الَّذِينَ آمَنُوا بِاللَّهِ وَ رَسُولِهِ، و ایشان که بگرویدند بخدای و فرستادگان او، أُولَئِكَ هُمُ الصَّادِقُونَ ایشانند آن راست سخنان راست ایمانان، وَ الشُّهَدَاءُ عِنْدَ رَبِّهِمْ، و شهیدان بنزدیک خداوند خویش، لَهُمْ أَجْرُهُمْ وَ نُورُهُمْ، ایشانراست مزد ایشان و روشنایی ایشان، وَ الَّذِينَ كَفَرُوا وَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا، و ایشان که کافر شدند و سخنان ما دروغ شمردند، أُولَئِكَ أَصْحَابُ الْجَحِيمِ (19) ایشان دوزخیان اند.

اعْلَمُوا أَنَّمَا الْحَيَاةُ الدُّنْيَا، بدانید که زندگانی این جهانی، لَعِبٌ وَ لَهْوٌ، بازی است و نابکاری، وَ زِينَةٌ، و آرایشی، وَ تَفَاخُرٌ بَيْنَكُمْ، و لا فی میان شما، وَ تَكَاثُرٌ فِي الْأَمْوَالِ وَ الْأَوْلَادِ، و نورد کردنی در سوزیان و فرزندان، كَمَثَلِ غَيْثٍ، راست برسان بارانی، أَعْجَبَ الْكَفَّارَ نَبَاتُهُ، که نیکو آمد و خوش بزرگران را نبات که از آن است، ثُمَّ يَهِيْجُ، پس خشك گردد، فَتَرَاهُ مُصْفَرًّا، تا آن را بینی زرد گشته، ثُمَّ يَكُونُ حُطَامًا، پس کاه گردد، وَ فِي الْآخِرَةِ عَذَابٌ شَدِيدٌ، و آن جهان یا عذابی است سخت، وَ مَغْفِرَةٌ مِنَ اللَّهِ وَ رِضْوَانٌ، یا مغفرت از خدای و خشنودی، وَ مَا الْحَيَاةُ الدُّنْيَا إِلَّا مَتَاعُ الْغُرُورِ (20) و نیست زندگانی این جهانی مگر روز فرا روز بردن بفرهیب.

سَابِقُوا إِلَى مَغْفِرَةٍ مِنْ رَبِّكُمْ، بشتابید و بر یکدیگر پیشی جویید با آمرزش از خداوند خویش، وَ جَنَّةٍ عَرْضُهَا كَعَرْضِ السَّمَاءِ وَ الْأَرْضِ، و بهشتی که فراخی آن چون فراخی آسمان و زمین است، أَعَدَّتْ لِلَّذِينَ آمَنُوا بِاللَّهِ وَ رَسُولِهِ، ساخته آن بهشت ایشان را که بگرویدند بخدای و فرستادگان او، ذَلِكَ فَضْلُ اللَّهِ، آن نیکوکاریست، يُؤْتِيهِ مَنْ يَشَاءُ، میدهد او را که خود خواهد، وَ اللَّهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِيمِ (21) و الله با نیکوکاری بزرگوار است.

ما أَصَابَ مِنْ مُصِيبَةٍ، نرسد هیچ رسیدنی بد، فِي الْأَرْضِ وَ لَا فِي أَنْفُسِكُمْ، در زمین و در تنهای شما، إِلَّا فِي كِتَابٍ مِنْ قَبْلِ أَنْ نَبْرَأَهَا، مگر در نامه ایست پیش از آنک زمین آفریدم و تنهای شما، إِنَّ ذَلِكَ عَلَى اللَّهِ يَسِيرٌ (22) و دانستن و شمردن آن و کوشیدن هنگام و رسانیدن آن و نگه داشتن اندازه آن و بازداشت آن بر الله آسانست.

لِكَيْلَا تَأْسَوْا عَلَى مَا فَاتَكُمْ، تا مگر اندوه نبرید بر آنچه از دست شما شد، وَ لَا تَفْرَحُوا بِمَا آتَاكُمْ، و شادی نبرید بآنچه الله شما را از این جهان داد، وَ اللَّهُ لَا يُحِبُّ كُلَّ مُخْتَالٍ فَخُورٍ (23) و الله دوست ندارد هیچ در خود لاف زنی، خرامان، خویشتن ستای. الَّذِينَ يَبْخُلُونَ، آنان که دست می فرو بندند از بخشیدن، وَ يَأْمُرُونَ النَّاسَ بِالْبُخْلِ، و مردم را ببخل میفرمایند،

وَ مَنْ يَقُولْ، و هر که برگردد، فَإِنَّ اللَّهَ هُوَ الْعَنِيُّ الْحَمِيدُ (24) الله بی نیازست راد بخود ستوده. لَقَدْ أَرْسَلْنَا رُسُلَنَا بِالْبَيِّنَاتِ، فرستادیم فرستادگان خویش را به پیغامهای روشن و حق درو پیدا، وَ أَنْزَلْنَا مَعَهُمُ الْكِتَابَ، و فرو فرستادیم با ایشان نامهها، وَ الْمِيزَانَ وَ تَرَاو، لِيَقُومَ النَّاسُ بِالْقِسْطِ، تا مردمان بر ایستاد کنند بدادگری، وَ أَنْزَلْنَا الْحَدِيدَ، و فرو فرستادیم آهن، فِيهِ بَأْسٌ شَدِيدٌ، در آن است زور سخت رسانیدن، وَ مَنَافِعُ لِلنَّاسِ، و منفعتها مردمان را، وَ لِيَعْلَمَ اللَّهُ، تا الله ببیند،

مَنْ يَنْصُرُهُ وَرُسُلَهُ، که آن کیست که او را و فرستاده او را یاری دهد، بِالْغَيْبِ، از بهر خدای نادیده باومید بهشت نادیده و از بیم دوزخ نادیده، إِنَّ اللَّهَ قَوِيٌّ عَزِيزٌ (25) الله تاونده است تمام توان سخت‌گیر. وَ لَقَدْ أَرْسَلْنَا نُوحًا وَ إِبْرَاهِيمَ، و فرستادیم نوح و ابراهیم را، وَ جَعَلْنَا فِي ذُرِّيَّتِهِمَا النُّبُوَّةَ وَ الْكِتَابَ، و در فرزندان ایشان پیغمبری نهادیم و نامه و دین، فَمِنْهُمْ مُهْتَدٍ، از فرزندان ایشان هست که بر سر راه راست بود، وَ كَثِيرٌ مِنْهُمْ فَاسِقُونَ (26) و فراوانی از ایشان از فرمان‌برداری بیرون‌اند. ثُمَّ قَفَّيْنَا عَلَى آثَارِهِم بِرُسُلِنَا آن گه از پس ایشان فرا داشتیم دیگران پیغمبران خویش را وَ قَفَّيْنَا بِعِيسَى ابْنِ مَرْيَمَ، و از پس همه فرا داشتیم عیسی بن مریم وَ آتَيْنَاهُ الْإِنْجِيلَ وَ او را کتاب انجیل دادیم، وَ جَعَلْنَا فِي قُلُوبِ الَّذِينَ اتَّبَعُوهُ، و نهادیم و کردیم در دل‌های ایشان که پی بران بودند باو، رَافَةً وَ رَحْمَةً، مهربانی سخت و دلسوزی وَ رَهْبَانِيَّةً ابْتَدَعُوهَا، و رهبانیه که از خود فرا گرفتند و بخود ساختند، مَا كَتَبْنَاهَا عَلَيْهِمْ، ننوشتیم، آن را و ایشان هیچ إِلَّا ابْتِغَاءَ رِضْوَانِ اللَّهِ، مگر آنکه خشنودی الله بجویند، فَمَا رَعَوْهَا حَقَّ رِعَايَتِهَا، بنه کوشیدند و بسر نبردند آن را بسزا کوشیدن آن و نگه داشت آن، فَآتَيْنَا الَّذِينَ آمَنُوا مِنْهُمْ أَجْرَهُمْ، ایشان که بگرویدند از ترسایان، مزد ایشان بایشان دادیم، وَ كَثِيرٌ مِنْهُمْ فَاسِقُونَ وَ از ایشان فراوانی از فرمان‌برداری بیرون‌اند. يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا، ای ایشان که بگرویدند، اتَّقُوا اللَّهَ بپرهیزید از خدای، وَ آمِنُوا بِرَسُولِهِ، و بگروید برسول او، يُؤْتِكُمْ كِفْلَيْنِ مِنْ رَحْمَتِهِ تا شما را دو بهره دهد مزد از بخشایش خویش، وَ يَجْعَلْ لَكُمْ نُورًا تَمْشُونَ بِهِ، و شما را نوری دهد و کند تا میروید با آن، وَ يَغْفِرَ لَكُمْ وَ بيمرزد شما را، وَ اللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ و الله پوشنده‌ایست بخشاینده آمرزگار مهربان. لَيْلًا يَعْلَمُ أَهْلُ الْكِتَابِ، تا بدانند جهودان و ترسایان، أَلَا يَقْدِرُونَ عَلَى شَيْءٍ مِنْ فَضْلِ اللَّهِ، که ایشان بر هیچیز پادشاه نیستند از پاداش الله، وَ أَنَّ الْفَضْلَ بِيَدِ اللَّهِ، و بدانند که پاداش نکو به ید خداست، يُؤْتِيهِ مَنْ يَشَاءُ، می‌دهد آن را باو که خود خواهد، وَ اللَّهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِيمِ و الله بافضل و پاداش و نیکوکاری بزرگوار است.

النوبة الثانية

أَلَمْ يَأْنِ لِلَّذِينَ آمَنُوا، علماء تفسیر مختلف‌اند، در سبب نزول این آیه، مقاتل و کلبی گفتند در شأن منافقان فرو آمد بعد از هجرة بیک سال، منافقان از سلمان درخواست کردند که ما را از تورات سخنی گوی که در تورات عجائب است، بجواب ایشان آیه فرود آمد که تَحْنُ نَقْصٌ عَلَيْكَ أَحْسَنَ الْقَصَصِ، سلمان ایشان را گفت القرآن احسن من غیره قرآن از همه نیکوتر و با بیان‌تر، چه حاجت است بغیر قرآن، ایشان مدتی فرو گذاشتند باز دیگر همان سؤال کردند از سلمان و بجواب ایشان آیت فرود آمد که الله نَزَلَ أَحْسَنَ الْحَدِيثِ، نیکوتر سخنی که الله از آسمان فرو فرستاد این قرآن است. ایشان يك چند از این سؤال خاموش گشتند، آن گه سیم بار همین درخواست کردند از سلمان که: حَدَّثَنَا عَنْ التَّوْرَةِ فَاِنْ فِيهَا الْعَجَائِبُ، این آیه فرود آمد: أَلَمْ يَأْنِ لِلَّذِينَ آمَنُوا أَنْ تَخْشَعَ قُلُوبُهُمْ لِذِكْرِ اللَّهِ وَ مَا نَزَلَ مِنَ الْحَقِّ، یعنی اما حان لهم وقت الاخلاص و قد ظهرت لهم الآيات و المعجزات، این منافقان که ایمان بظاهر آورده‌اند بر زبان، بی‌اخلاص دل، هنوز وقت آن نیامد که دل‌هایشان باخلاص ایمان آرد و سر بر خط قرآن نهند که فرستاده خداست براستی و درستی.

ابن عباس و جماعتی گفتند که عتابی است که از الله تعالی بمؤمنان صحابه فرود آمد بعد از نزول قرآن بسیزده سال از آنک طبیعت فراوان و خنده و نشاط لختی در ایشان پدید آمد و عبد الله مسعود گفت: ما بین اسلامنا و بین ان عوتبنا بهذه الایة الا اربع سنین و قد روی سبع سنین، و المعنی ا لم یحن للذین آمنوا ان تخشع و ترق و تتواضع و تلین قلوبهم لذكر الله، و ما نزل قرأ نافع و حفص عن عاصم: نزل بالتخفيف و قرأ الباقون بالتشديد من الحق و هو القرآن تقول انی وقت کذا یأني آناء و اینا و آن یأین مثل حان یحین و الخشوع هو الخبوع و الخضوع و اصله الاتضاع للحق مع الخلق و اخبات القلب و سمی الله الارض خاشعة و الأبصار خاشعة يوم القيامة و لا یكونوا یعنی و ان لا یكونوا محله نصب بالعطف على تخشع و قرأ یعقوب بروایة رویس «و لا تكونوا» بالتاء على النهی ای لا تكونوا ایها المؤمنون کالذین أوتوا الكتاب من قبل و هم اليهود و النصارى، فطال عليهم الامد ای الزمان بینهم و بین انبیائهم فقتل قلوبهم، و المعنی ان الله عز و جل ینهی المؤمنین ان یكونوا فی صحبة القرآن کالیهود الذین قست قلوبهم یعنی لما طال عليهم الدهر. روی ان ابا موسی الاشعری بعث الی قراء البصرة فدخل علیه ثلاثمائة رجل و قد قرءوا القرآن فقال انتم خیار اهل البصرة و قرأوهم فأتوهم و لا یطولن علیکم الامد فتقسو قلوبکم كما قست قلوب من کان قبلکم.

در بعضی اخبارست که بنی اسرائیل چون روزگار دراز بی پیغمبر بر ایشان بگذشت دلهای ایشان سخت شد و کتاب خدا بگذاشتند و از بر خویش کتابی بنهادند بهوا و مراد خویش، آن گه گفتند این کتاب بر فلان عالم از علماء ایشان عرضه کنید اگر متابعه ما کند و الا بکشید او را که بعد از وی کس در آن مخالفت ما نکند. آن مرد عالم و رقی از کتاب الله تعالی زیر جامه خویش تعبیه کرد، چون ایشان گفتند ایمان داری باین کتاب یعنی این که ساخته ماست، عالم دست بزیر جامه برد و اشارت بکتاب خداوند کرد گفت باین کتاب ایمان آوردم، ایشان باین فریفته گشتند و از وی بازگشتند. پس این عالم را اصحاب بودند و ازین قصه بعد از وفات وی خبر بداشتند و اتباع دین وی بنی اسرائیل مختلف شدند تا هفتاد و اند فرقت گشتند و بهینه ایشان اصحاب آن عالم بودند. حق تعالی با مؤمنان صحابه خطاب میکند که در صحبت قرآن چون آن جهودان مباشید که درنگ و روزگار بر ایشان دراز شد تا دلهایشان سخت شد و از طاعت و فرمان ما بیرون شدند.

روی ان عیسی (علیه السلام) قال لا تكثرُوا الکلام بغیر ذکر الله عز و جل فتقسو قلوبکم فان القلب القاسی بعید من الله و لا تنظروا فی ذنوب العباد کانکم ارباب و انظروا فی ذنوبکم کانکم عبید فانما الناس رجلا: مبتلی و معافی، فارحموا اهل البلاء و احمدا الله علی العافیة. اعلّموا ان الله یحیی الارض بعد موتها قد بینّا لکم الآیات لعلکم تعقلون ای کما احیا الارض بعد موتها كذلك یحیی الموتی و قیل کما احیا الارض یحیی الکافر بالایمان و قیل کما احیا الارض یلین القلوب القاسیة لیفکروا فی الآیات.

ان المصدقین و المصدقات، قرأ ابن کثیر و ابو بکر عن عاصم بتخفيف الصاد فیهما من التصدیق یعنی المؤمنین و المؤمنات و قرأ الآخرون بتشديد الصاد ای المتصدقین و المتصدقات فادغمت التاء فی الصاد، و أقرضوا الله قرضاً حسناً بالصدقة و النفقة فی سبیل الله، یضاعف لهم، ذلك القرض الحسنات من عشر امثالها الی ما شاء الله من الاضعاف.

قرأ ابن کثیر و ابو جعفر یضعف بالتشديد، و لهم أجرٌ کریم ثواب حسن فی الجنة و قیل أجرٌ کریم ما حسن منظره و سهل مناله و دام نماء، و الذین آمنوا بالله و رسله اولئک هم الصّدّیقون، الصّدّیق هو الذی یصدق قوله و فعله و عهده تقول صدق فلان القتال اذا ثبت فیه، و لقد صدّقکم الله و عده، ای فی وعده

قال الضحاک الصّدّیقون ثمانية نفر من هذه الامّة سبقوا اهل الارض فی زمانهم الی الاسلام:

- ابو بکر
- و علی
- و زید
- و عثمان

- و طلحه
- و الزبير
- و سعد
- و حمزة بن عبد المطلب
- و تاسعهم عمر الخطاب الحقه الله بهم لما عرف من صدق نيته،
وَ الشُّهَدَاءُ عِنْدَ رَبِّهِمْ، اختلفوا في نظم هذه الآية منهم من قال هي متصلة بما قبلها و الواو واو النسق و
الآية عَمَّتْ جميع المؤمنين و المؤمنون كلهم صديقون شهداء،
قال مجاهد كل مؤمن صديق شهيد و تلا هذه الآية و معنى قوله: عِنْدَ رَبِّهِمْ، على هذا التأويل اى فى علمه
و حكمه و الشهداء هم عدول الآخرة كقوله: وَ تَكُونُوا شُهَدَاءَ عَلَى النَّاسِ.
و قال قوم تم الكلام عند قوله: هُمُ الصَّدِيقُونَ ثم ابتداء فقال: وَ الشُّهَدَاءُ عِنْدَ رَبِّهِمْ و الواو واو الاستيناف، و
الشهداء هم المقتولون فى سبيل الله لان الشهيد اذا اطلق تناول المقتول فى سبيل الله و هم الذين قال تعالى
وَ لَا تَحْسَبَنَّ الَّذِينَ قُتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَمْوَاتًا، الى قوله: عِنْدَ رَبِّهِمْ يُرَزَّقُونَ،
و قيل الشهداء على ثلاث درجات.

- الدرجة الاولى الشهيد بين الصفيين و هو اكبرهم درجة ثم كل من قضى بقارة او بلية،
- و هى الدرجة الثانية مثل الغريق و الحريق و الهالك فى الهدم و المطعون و المبطون و الغريب
و الميتة فى نفاسها و الميتة بجمع و الميت يوم الجمعة و ليلة الجمعة و الميت على الطهارة
- و الدرجة الثالثة ما نطق به هذه الآية العامة للمؤمنين.
- روى عن البراء بن عازب ان النبى (صلى الله عليه وسلم) قال مؤمنوا امتى شهداء ثم تلا هذه الآية
و قوله: لَهُمْ أَجْرُهُمْ وَ نُورُهُمْ الذى يعطون فى القيامة ليهتدوا به الى طريق الجنة و يجوزوا به على
الصراط،

و قيل نورهم فى الدنيا، وَ الَّذِينَ كَفَرُوا وَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا اى بالقرآن، أُولَئِكَ أَصْحَابُ الْجَحِيمِ اى سگان النار.
اعلموا أَنَّمَا الْحَيَاةُ الدُّنْيَا اى ان الحياة الدنيا و ما صلة اى الحياة القربى فى الدار الاولى، لَعِبٌ، اى عبث و
باطل لا حاصل له، وَ لَهُوَ، اى فرح ينقضى لا بقاء له، وَ زِينَةٌ، هو ان تتزين المرء فيها بما لا يحبه الله و
لا يرضاه، وَ تَفَاخُرٌ بَيْنَكُمْ، هو ان تفاخر الرجل جاره و قرينه، وَ تَكَاثُرٌ فِي الْأَمْوَالِ وَ الْأَوْلَادِ، اى مباهاة
بكثره المال و الولد.

قال ابن عباس هو ان يتطاول على اولياء الله بماله و اولاده و قيل لعب، كلعب الصبيان و لهو كلهو
الفتيان، و زينة، كزينة النسوان و تفاخر كتفاخر الاقران، و تكاثر، كتكاثر الدهقان.
و قال على (عليه السلام) لعمار (رضي الله تعالى عنه) لا تحزن على الدنيا فان الدنيا ستة اشياء:

- مطعوم
- و مشروب
- و ملبوس
- و مشموم
- و مركوب
- و منكوح.
- فاكبر طعامها العسل و هو بزقة ذبابة،
- و اكبر شرابها الماء و يستوى فيه جميع الحيوان،
- و اكبر الملبوس الديباج و هو نسيج دودة،
- و اكبر المشموم المسك و هو دم فارة ظبية،
- و اكبر المركوب الفرس و عليها يقتل الرجال،
- و اكبر المنكوح النساء و هو مبال فى مبال.

ثم ضرب لها مثلا و اخبر انها و ان كانت بهذه الصفة فانها غير باقية و لا هم مخلصون فيها،
فقال: «كمثل الغيث»، الكاف فى موضع رفع على معنى انما الحياة مثل غيث أعجب الكفار، اى الحرث

نباته و سَمَّى الحرَّاث كفاراً لانهم يسترون البذر تحت الارض و الكفر الستر و قيل هم الكفار المشركون لانهم اكثر اعجاباً بالدنيا و اشدَّهم حرصاً عليها و قيل لان المؤمن يعرف موجهه فلا يعجبه و الكافر لا يعرف الموجه فيعجبه، ثُمَّ يَهَيِّجُ، يَبْسُ و يأخذ في الجفاف فيسمع له بما يدخله من الريح صوت الهائج، فَنَرَاهُ مُصْفَرًّا، بعد خضرته، ثُمَّ يَكُونُ حُطَامًا، متحطماً متكسراً بعد بيبسه، وَ فِي الْآخِرَةِ عَذَابٌ شَدِيدٌ وَ مَغْفِرَةٌ مِّنَ اللَّهِ وَ رِضْوَانٌ، اى صار الناس كلهم فى الآخرة الى هذين الحرفين اما العذاب الشديد لاعداء الله و اما المغفرة و الرضوان لاوليائه و اهل طاعته،

وَ مَا الْحَيَاةُ الدُّنْيَا إِلَّا مَتَاعُ الْغُرُورِ
قال سعيد بن جبیر مَتَاعُ الْغُرُورِ لمن لم يستعمل فيها بطلب الآخرة و من استعمل بطلبها فله متاع بلاغ الى ما هو خير منه.

قال ابن بحر الغرور جمع غر الثوب و هو طَيِّه اى متاع ينطوى و ينقضى سريعا.
سَابِقُوا إِلَى مَغْفِرَةٍ مِّن رَّبِّكُمْ، اى سارعوا و بادروا الى عمل يوجب لكم، مَغْفِرَةٍ مِّن رَّبِّكُمْ، و هو الطاعة لله سبحانه و تعالى و التوبة اليه.

قال انس بن مالك يعنى الى التكبيرة الاولى من الصلاة مع الامام
و قيل الى الصف الاول و كان النبى (صلى الله عليه وسلم) يقول ان الله و ملائكته يصلون على المصلين فى الصفوف الاولى.

و قيل الى متابعة محمد (صلى الله عليه وسلم) فان متابعته محبة الله عز و جل:
وَ جَنَّةٍ عَرْضُهَا كَعَرْضِ السَّمَاءِ وَ الْأَرْضِ، وصف الله تعالى عرضها و لم يذكر طولها تنبيها بذكر العرض على ما يليق بها من الطول.

قال القتيبي ليس هو العرض الذى هو خلاف الطول و انما يريد بالعرض سعتها، يقال فضاء عريض اى واسع و انما شبه عرضها بعرض السماوات و الارض تمثيلا للعباد بما يعقلونه و يقع فى نفوسهم مقدار السماوات و الارض فلذلك قال كَعَرْضِ السَّمَاءِ وَ الْأَرْضِ.
و قيل انما قال هاهنا كعرض السماء و الارض و قال فى آل عمران وَ جَنَّةٍ عَرْضُهَا السَّمَاوَاتُ وَ الْأَرْضُ، لان الجنان اربع قال الله تعالى:

• وَ لِمَن خَافَ مَقَامَ رَبِّهِ جَنَّاتٌ

• وَ قَالَ: وَ مَن دُونَهُمَا جَنَّاتٌ،

فالذى هاهنا اراد به جنة من الجنان و ذكران عرضها كعرض سماء و ارض و الذى فى آل عمران عنى به الجنان، كلها أُعِدَّتْ لِلَّذِينَ آمَنُوا بِاللَّهِ وَ رُسُلِهِ. هذا دليل على انها مخلوقة و هو مذهب اهل السنة و الجماعة، ذَلِكَ فَضْلُ اللَّهِ، اخبر و بين ان ذلك الثواب غير مستحق على الطاعات فان ذلك عطاؤه يعطيه من يشاء من خلقه المؤمن وَ اللَّهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِيمِ، اى المنّ الكبير و قيل المراد بالفضل النبوة.
و قال ابن عباس ذلك اشارة الى الدين يعطيه من يشاء من عباده.

مَا أَصَابَ مِنْ مُصِيبَةٍ فِي الْأَرْضِ وَ لَا فِي أَنْفُسِكُمْ، المصيبة فى الارض و الانفس نقص الانفس و الثمرات و ظهور الفساد فى البر و البحر و الموت و الاوجاع إِلَّا فِي كِتَابٍ يَعْنَى فِي اللُّوحِ الْمَحْفُوظِ مِنْ قَبْلِ أَنْ نَبْرَأَهَا اى من قبل ان نخلق تلك الارض و تلك الانفس، إِنَّ ذَلِكَ عَلَى اللَّهِ يَسِيرٌ، اى حفظ ذلك على الله يسير هين و هو تنفيذ القضاء على ما سبق به العلم و حق فيه الحكم فانه هين عند الله لانه خالقها و ان ذلك مقضى فى الكتاب قبل ان خلقها لا يشغله شأن عن شأن.

لِكَيْلَا تَأْسَوْا عَلَى مَا فَاتَكُمْ وَ لَا تَفْرَحُوا بِمَا آتَاكُمْ، اى هذا الذى بينت لكم من حكم القضاء و القدر انما بينت لكم لكيلا تأسوا على ما فاتكم من الدنيا و نعمها وَ لَا تَفْرَحُوا بِمَا آتَاكُمْ.

قرأ ابو عمرو بقصر الالف اى بما جاءكم من الدنيا اعتبارا بقوله: عَلَى مَا فَاتَكُمْ و لم يقل افاتكم فذكر الله سبحانه ان التأسف على فوات الدنيا و نعيمها و الفرح بما ينال منها مذموم و ان الامر صادر عن القضاء و القدر فلا التأسف يرد فائتا و لا الفرح و الحرص يقرب معدوما و انما ذم تأسفا يوجب الجزع و

الخروج عن حد الصبر الى الاعتراض و الشكاية و كذلك ذم فرحا يوجب بطرا و أشرا و لذلك قال تعالى وَ اللَّهُ لَا يُحِبُّ كُلَّ مُخْتَالٍ فَخُورٍ، فالفرح الذى يؤدى الى التفاخر بالدنيا و التكاثر فيها و يوجب الخيلاء لصاحبها مذموم و اما الفرح بنعمة الله فغير مذموم لانه يوجب الشكر و يعين على الطاعة بل هو عبادة

اللَّهُ حَيْثُ عِلْمُ نِعْمَةِ اللَّهِ عَلَيْهِ.
قال ابن مسعود لان الحس جمره احرقت ما احرقت و ابقت ما ابقت احب الى من ان اقول لشيء كان ليته لم يكن او لشيء لم يكن ليته كان.

و قال جعفر بن محمد يا بنى آدم مالك تأسف على معدوم لا يردك اليك الفوت و مالك تفرح بموجود لا يتركه في يديك الموت، و قال الشاعر:

لا تطل الحزن على فانت
سيان محزون على ما مضى
فقل ما يجدى عليك الحزن
و مظهر حزنا لما لم يكن

الَّذِينَ يَخْلُونُ مِنْ صَلَوةِ قَوْلِهِ: وَ اللَّهُ لَا يُحِبُّ كُلَّ مُخْتَالٍ فَخُورٍ الَّذِينَ صَفَتَهُمْ أَنَّهُمْ يَخْلُونُ وَ يَأْمُرُونَ النَّاسَ بِالْبُخْلِ.

قيل هم اليهود، بخلهم كتمان صفة المصطفى محمد (صلي الله عليه وسلم) و كانوا يأمرون اتباعهم بكتمان صفته لئلا يكسد سوقهم و لا يبطل رياستهم و لا ينقطع عن اموال السفلة مأكلتهم.
و قيل كان بخلهم منع الصدقات و ذلك ان الله سبحانه و تعالى امرهم باعطاء الصدقات فبخل المنافقون و اليهود و امروا اصحابهم بالبخل وَ مَنْ يَتَوَلَّ يَعْنِي عَنِ الْإِيمَانِ وَ اعطاء الصدقات فَإِنَّ اللَّهَ هُوَ الْغَنِيُّ يستغنى عنهم فلا يعود اليه شيء من معاصيهم الْحَمِيدُ لا يلحقه نقص و لا عيب و قيل حميد يحمد عباده المؤمنين.

قرأ أهل المدينة و الشام فان الله الغنى باسقاط هو كما فى مصاحفهم.
لَقَدْ أَرْسَلْنَا رُسُلَنَا بِالْبَيِّنَاتِ، اى ارسلنا الانبياء بالمعجزات الدالة على صدقهم فى دعوى النبوة وَ أَنْزَلْنَا مَعَهُمُ الْكِتَابَ اى مع الانبياء الكتب التي يتضمن مصالح دينهم و دنياهم يعرف منها مائة كتاب و اربعة كتب.

و قيل: الرسل هاهنا الملائكة لقوله: مَعَهُمُ و الانبياء ينزل عليهم و اليهم وَ الْمِيزَانُ فِيهِ ثَلَاثَةُ اقْوَالٍ: احدها انزل عين الميزان زمن نوح (عليه السلام) و قيل على آدم (عليه السلام) و القول الثانى: انزل عليهم و صفه و عرفهم كيف يتخذونه. و القول الثالث الميزان هو العدل اى امرهم باقامة العدل و بالعدل فى الميزان و الدليل عليه انه ذكر مَعَهُمُ بلفظ الجمع و الميزان الذى يتعامل عليه انما نزل على واحد منهم و الامر باقامة العدل مع جميع الانبياء لِيُقِيمَ النَّاسُ بِالْقِسْطِ، اى بالعدل فى معاملاتهم ايفاء و استيفاء و لا يظلم احد احدا فى ذلك.

وَ أَنْزَلْنَا الْحَدِيدَ، جمهور المفسرين على ان آدم (عليه السلام) نزل الى الارض و معه العلاء و المطرقة و الكلبتان و الإبرة

و عن ابن عباس قال: ثلاثة اشياء نزلت مع آدم (عليه السلام):

- الحجر الاسود و كان اشدّ بياضا من الثلج.
- و عصا موسى و كانت من آس الجنة طولها عشرة اذرع.
- و الحديد.

و عن ابن عمر عن النبى (صلي الله عليه وسلم) قال ان الله عز و جل انزل اربع بركات من السماء الى الارض

- و الحديد
- و النار
- و الماء
- و الملح.

و قيل معنى انزل هاهنا خلق و اظهر كقوله: وَ أَنْزَلَ لَكُمْ مِنَ الْأَنْعَامِ.
و قيل: انزل الماء فانعقد به جوهر الحديد فاصله من الماء و هو منزل فيه بَأْسٌ شَدِيدٌ، اى يتحصن به عن العدو باتخاذ الدرع و المغفر منه و باتخاذ السيف و السنان و غير ذلك منه وَ مَنَافِعُ لِلنَّاسِ، فى الحرث و الحصاد و سائر الصناعات.

و قيل لا يتم فى الدنيا من امورها الا بالحديد و منفعتها، و لِيَعْلَمَ اللهُ مَنْ يَنْصُرُهُ وَ رُسُلُهُ اى ليرى الله من ينصر دينه و من يضرب بالسيف و الزجاج و النصال فى سبيله و ينصر اوليائه و رسوله قوله بِالْغَيْبِ يعنى و هم مؤمنون بالله بظهر غيب منهم لم يعاينوه و انما يحمد و يثاب من اطاع بالغيب اِنَّ اللهَ قَوِيٌّ عَزِيزٌ، اى قدير منيع منتقم من عباده غالب لا يغلبه احد اثار بهذا الى غناه فى نصره دينه عن الانصار و الضاربين فى سبيله بالسيف.

وَ لَقَدْ أَرْسَلْنَا نُوحًا وَ إِبْرَاهِيمَ خَصًّا بذكر لانهما ابوان للانبياء فالبشر كلهم من ولد نوح و العرب و العبرانيون كلهم من ولد ابراهيم
وَ جَعَلْنَا فِي ذُرِّيَّتِهِمَا النُّبُوَّةَ وَ الْكِتَابَ اى الكتب فهو للجنس و قيل الخط بالقلم فَمِنْهُمْ اى من الذرية مُهْتَدٍ اى من اهتدى باتباع الرسل و اخذ بما فى الكتاب وَ كَثِيرٌ مِنْهُمْ فَاسِقُونَ خارجون عن الايمان و الطاعة.
ثُمَّ قَفَّيْنَا عَلَى آثَارِهِم بِرُسُلِنَا، اى ارسلنا رسولا بعد رسول على اثر نوح و ابراهيم و من مضى من الانبياء،

وَ قَفَّيْنَا بِعِيسَى ابْنِ مَرْيَمَ، اى اتبعنا آثار هؤلاء الرسل بعيسى بن مريم وَ آتَيْنَاهُ الْإِنْجِيلَ، جاءه دفعة واحدة وَ جَعَلْنَا فِي قُلُوبِ الَّذِينَ اتَّبَعُوهُ عَلَى دِينِهِ رَأْفَةً، هى اشد الرحمة وَ رَحْمَةً لِبَعْضٍ عَلَى بَعْضٍ كانوا متوادين متراحمين كما قال الله تعالى فى وصف اصحاب النبى (صلى الله عليه وسلم) رُحَمَاءُ بَيْنَهُمْ وَ قِيلَ امروا بالصفح عن اذى الناس و قيل لهم من لطم خذك الايمن فوله خذك الايسر و من سألَكَ رداءكَ فاعطه قميصك، و صفوا بالرحمة خلاف اليهود الذين و صفوا بالقسوة،

وَ رَهْبَانِيَّةً ابْتَدَعُوهَا لیس هذا يعطف على ما قبله و انتصابه بفعل مضمر كانه قال و ابتدعوا رهبانية و الرهبانية من الرهبة و معناها البلوغ فى النسك اعلى المبالغ مع الانقطاع عن الناس و الخلوة بالعبادة فى الصوامع و البيوت و ترك المطاعم الترفه، ابْتَدَعُوهَا، من تلقاء انفسهم لم نامرهم بها.

قال ابن عباس هم قوم رأوا المنكر فلم يقدرُوا على تغييره فساحوا فى الارض و لزموا البرارى.
وَ قَالَ قَتَادَةُ: رفضوا النساء و اتخذوا الصوامع ما كَتَبْنَاها عَلَيْهِمْ اى لم نامرهم و لم نوجبها عليهم اِلَّا ابْتِغَاءَ رِضْوَانِ اللهِ يعنى لكنهم ابتغوا رضوان الله بتلك الرهبانية التي حملوها انفسهم من المشاق

فَمَا رَعَوْهَا حَقَّ رِعَايَتِهَا وَ ضيعوها و كفروا بدين عيسى فتهودوا و تنصروا و دخلوا فى دين ملوكهم و تركوا الترهيب و اقام منهم اناس على دين عيسى (عليه السلام) حين ادركوا محمدا (صلى الله عليه وسلم) فآمنوا به و ذلك قوله: فَآتَيْنَا الَّذِينَ آمَنُوا مِنْهُمْ أَجْرَهُمْ وَ هم الذين ثبتوا عليها و هم اهل الرأفة و الرحمة و قيل هو النجاشى و من آمن من قومه و من نصارى نجران و تغلب و لخم و تميم و الروم وَ كَثِيرٌ مِنْهُمْ فَاسِقُونَ، و هم الذين تركوا الرهبانية و كفروا بدين عيسى (عليه السلام).

وَ فى ذلك ما روى ابن مسعود قال كنت رديف رسول الله (صلى الله عليه وسلم) على حمار فقال يا بن ام عبد هل تدري من اين اتخذت بنو اسرائيل الرهبانية

قلت الله و رسوله اعلم، قال ظهرت عليهم الجبابة بعد عيسى (عليه السلام) يعملون بمعاصى الله فغضب اهل الايمان فقاتلوهم فهزم اهل الايمان ثلث مرات فلم يبق منهم الا القليل فقالوا ان ظهروا لهؤلاء افنونا و لم يبق للدين احد يدعو الله فتعالوا نتفرق فى الارض الى ان يبعث الله النبى الذى وعدنا عيسى يعنون محمدا (صلى الله عليه وسلم) فتفرقوا فى غيران الجبال و احدثوا رهبانية فممنهم من تمسك بدينه و منهم من كفر، ثم تلا هذه الآية: وَ رَهْبَانِيَّةً ابْتَدَعُوهَا.. الآية، فَآتَيْنَا الَّذِينَ آمَنُوا مِنْهُمْ أَجْرَهُمْ يعنى من ثبتوا عليها ثم قال النبى (صلى الله عليه وسلم) يا بن ام عبد ا تدري ما رهبانية امتى، قلت الله و رسوله اعلم، قال الهجرة و الجهاد و الصلاة و الصوم و الحج و العمرة و التكبير على التلاع.

قال الزجاج قوله: اِلَّا ابْتِغَاءَ رِضْوَانِ اللهِ، موضعه نصب لانه بدل من الهاء فى قوله: ما كَتَبْنَاها و التقدير: «ما كتبنا عليهم الا ابتغاء رضوان الله» فيكون مفعولا به و المعنى ما كتبنا عليهم الا ائتمار ما امرناهم به و ما رعوها ما امرناهم به من ابتغاء الرضوان حق رعايتها، اى انهم قصروا فى طاعتنا و فيما امرناهم بها

و قيل فَمَا رَعَوْهَا حَقَّ رِعَايَتِهَا اذ بدّلوا دينهم و لم يؤمنوا بمحمد، فيكون المراد بهم من كان منهم فى زمن النبى (صلى الله عليه وسلم) فَآتَيْنَا الَّذِينَ آمَنُوا، بمحمد (صلى الله عليه وسلم)، مِنْهُمْ أَجْرَهُمْ وَ كَثِيرٌ مِنْهُمْ

فاسِقُونَ، كافرون.

روى عن ابن مسعود قال دخلت على رسول الله (صلي الله عليه وسلم) فقال يا بن مسعود اختلف من كان قبلكم على اثنتين و سبعين فرقة نجا منها ثلاث و هلك سائرهن:

- فرقة آذت الملوك و قاتلوهم على دين عيسى (عليه السلام) فاخذوهم فقتلوهم
- و فرقة لم يكن لهم طاقة بموازاة الملك و لا بان يقيموا بين ظهرانيمهم يدعوهم الى دين الله عز و جل و دين عيسى (عليه السلام) فساخوا في البلاد و ترهبوا
- و هم الذين قال الله تعالى: وَ رَهْبَانِيَّةً ابْتَدَعُوهَا مَا كَتَبْنَاهَا عَلَيْهِمْ، قال النبي (صلي الله عليه وسلم) من آمن بى و صدقنى و اتبعنى فقد رعاها حق رعايتها و من لم يؤمن بى فاولئك هم الهالكون، فلما بعث النبي (صلي الله عليه وسلم) و لم يبق منهم الا قليل، حط رجل من صومعته و جاء سائح من سياحته و صاحب الدير من ديريه و آمنوا به فقال الله عز و جل: يا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا، بموسى و عيسى اتَّقُوا اللَّهَ وَ آمِنُوا، بمحمد (صلي الله عليه وسلم)، يُؤْتِكُمْ كَفْلَيْنِ مِنْ رَحْمَتِهِ، يعنى يؤتكم اجرين لايمانكم بعيسى و الانجيل و بمحمد و القرآن.

و فى الحديث الصحيح عن رسول الله (صلي الله عليه وسلم) قال: ثلاثة يؤتون اجرهم، مرتين:

- رجل كانت له جارية فادبها فاحسن ادبها ثم اعتقها و تزوجها
- و رجل من اهل الكتاب آمن بكتابه و آمن بمحمد (صلي الله عليه وسلم)
- و عبد احسن عبادة لله و نصح سيده.

سعید بن جبیر گفت: رسول خداى (صلي الله عليه وسلم) جعفر را فرستاد بحبشه با هفتاد كس از اصحاب خویش تا نجاشی را و قوم وی را بدین اسلام دعوت كنند. نجاشی با چهل مرد از قوم وی ایمان آوردند و دین اسلام قبول كردند، چون خواستند كه باز گردند، آن چهل مرد گفتند راه ایشان بحر است، و احوال بحر ما بهتر دانیم تا با ایشان برویم و ایشان را ببحر باز گذرانیم، و نیز پیغامبر (صلي الله عليه وسلم) به بینیم و بدیدار وی بیاساییم و فائده گیریم، ایشان بیامدند و درویشان صحابه را دیدند سخت درویش و بی‌نوا و بی‌حال از رسول خدا دستوری كردند، تا بروند و از مال و نعمت خویش بهره‌ای بیارند برای درویشان صحابه و مواساة با ایشان. رسول خدا ایشان را دستوری داد تا برفتند و مال آوردند و بصحابه تفرقه كردند، رب العالمین در شأن ایشان آیت فرستاد:

الَّذِينَ آمَنُوا هُمْ قَبْلَهُ هُمْ بِهِ يُؤْمِنُونَ.

قومی از اهل کتاب كه ایمان نیاورده بودند با مسلمانان گفتند كه الله تعالى ایشان را كه بهر دو كتاب ایمان آوردند از مزد دو بهر داد. ما كتاب خویش را ایمان آوردیم از مزد يك بهره است همچون مزد شما، پس شما را بر ما فضل نیست.

رب العالمین بجواب ایشان این آیت فرستاد: يا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ وَ آمِنُوا بِرَسُولِهِ، يُؤْتِكُمْ كَفْلَيْنِ مِنْ رَحْمَتِهِ.

یعنی كه اندو بهره از مزد کسی را بود كه ایمان آرد بمحمد (صلي الله عليه وسلم) و نیز او را نور دهند و مغفرة. اما کسی كه ایمان بمحمد نیارد، او را هیچ مزد نیست.

قوله: وَ يَجْعَلْ لَكُمْ نُورًا تَمْشُونَ بِهِ يعنى على الصراط كما قال الله تعالى: نُورُهُمْ يَسْعَى بَيْنَ أَيْدِيهِمْ،

و قيل النور هو القرآن يحمله المؤمن يقظان و نائما و قاعدا و قائما.

و قيل هو الهدى و البيان اى يجعل لكم سبيلا واضحا فى الدين تهتدون به، وَ يَغْفِرْ لَكُمْ ذُنُوبَكُمْ وَ اللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ.

لئلا يعلم أهل الكتاب، لا فى هذه الكلمة زائدة كه فى قوله: ما منعك ألا تسجد يعنى ان تسجد و انما يحسن ادخالها فى كلام يدخل فى آخره او اوله جحد، و المعنى: ليعلم الذين لم يؤمنوا انهم لا اجر لهم و لا نصيب لهم فى الفضل.

و قيل نزلت هذه الآية فى ان اهل الكتاب اطول زمانا و اكثر اجتهدا و اقل اجرا و هذه الامة اقصر مدة و اقل سعيا و اعظم اجرا و به

قال رسول الله (صلي الله عليه وسلم): انما مثلنا و مثل الذين اتوا الكتاب من قبلنا مثل رجل استأجر اجيرا فقال: من يعمل لى الى آخر النهار على قيراط قيراط فعمل قوم ثم تركوا العمل نصف النهار ثم

قال: من يعمل لى نصف النهار الى آخر النهار على قيراط قيراط، فعمل قوم الى العصر على قيراط قيراط ثم تركوا العمل، ثم قال: من يعمل لى الى الليل على قيراطين قيراطين. فعمل قوم الى الليل على قيراطين قيراطين.

فقال الطائفتان الاوليان: ما لنا اكثر عملا و اقل اجرا. فقال: هل نقصتكم من حقكم شيئا، قالوا: لا قال: ذلك فضلى اوتيته من اشاء و معنى الآية: ان القرآن و الاجر و النبوة و الرزق بيد الله يملكه دونهم، يُؤْتِيهِ مَنْ يَشَاءُ، اى يعطيه من هو اهل لذلك، وَ اللَّهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِيمِ اى ذو الافضال على من يشاء من عباده المؤمنين.

النوبة الثالثة

قوله: أَلَمْ يَأْنِ لِلَّذِينَ آمَنُوا أَنْ تَخْشَعَ قُلُوبُهُمْ لِذِكْرِ اللَّهِ، الآية. فرمان درگاه عزت است و خطاب حضرت الهيئت بساکنان سراى آدميت و خويشتن ببيان عالم انسانيت که هنوز گاه آن نيامد که عمامه خواجهگى از سر بنهند و جامه خويشتن ببنى از تن برکشند و خود را بر عتبه عبوديت بنعت مذلت بيفکنند و حق ما را گردن نهند.

نميدانند که خود ببيان و عادت پرستان را بر درگاه ما آبرويى نيست و از الطاف کرم ايشان را هيچ نصيبي نيست.

دور باش از صحبت خودپرور عادت پرست بوسه بر خاک کف پاى ز خود بيزار زن

آنها که دلهاشان از خشوع و خضوع خالى است و در سر سوداى عجب و بازمانه تكبر است، چون ستارگانند که بافتاب در روشنى شرکت ميجويند، لا جرم هم چنان که چون، آفتاب از مطلع خود سر بر زند ستاره نقاب نوميدى و برقع خجالت در روى کشد، ور ظهور نور خود تبرى کند، همچنين خويشتن بين که تكيه بر پنداشت و غرور خود کند و با اعمال و اقوال خود نگرَد چون آفتاب جلال الهيئت از برج کمال صمديت طالع گردد، روى در نقاب خجالت کشد و انگشت تحير بدندان تحسر گيرد و معلومش گردد که بدست وى جز باد نيست. و آن درویش دلریش بی‌خویش، شکسته عجز و گرفته ذل، بدل خاشع و بتن خاضع، از دعوى بيزار شده و از خويشتن برهنه آمده، مثل وى مثل آن ذره است که چون آفتاب از مطلع خود برآمده، وى بصفت عجز و نعت تذلل پيش آفتاب به خدمت آيد لا جرم آفتاب بحکم کرم از نور خود خلعتى در وى پوشاند تا در آن نور و ضيا بر ديده‌ها روشن گردد. همچنين درویش سر او کنده شکسته، خویش را بر درگاه عزت سرکنده بزبانوى تذلل و خشوع درآمده و دست نیاز برداشته تا کرم وجود پادشاهى خلعتى از نور خاص در وى پوشاند که در آن خلعت بر ديده‌ها آشکارا گردد بزبان حال گوید:

خورشيد تويى بذره من ماندم چون ذره بخورشيد همى بيندم

أَلَمْ يَأْنِ لِلَّذِينَ آمَنُوا، سبب توبه فضيل عياض ميگويند که سماع اين آيت بود: در بدو کار مردانه راه زديد و بر ناشايست قدم نهاديد. وقتى سوداى عشق صاحب جمالى در سر وى افتاد و با وى ميعادى نهاد، در ميانه شب بسر آن وعده باز شد بديوار برميكشيد که گوينده گفت: أَلَمْ يَأْنِ لِلَّذِينَ آمَنُوا أَنْ تَخْشَعَ قُلُوبُهُمْ لِذِكْرِ اللَّهِ.

اين آيت تيروار در نشانه دل وى نشست، دردى و سوزى از درون وى سر برزد. كمين عنايت بر وى گشاده، اسير كمند توفيق گشت، از اينجا بازگشت و همى گفت: بلى و الله قد آن، بلى و الله قد آن. از آنجا بازگشت در خرابه شد، جماعتى كاروانيان آنجا بودند و با يكدیگر ميگفتند فضيل بر راه است، اگر برويم راه بر ما بزند و رخت ما ببرد. فضيل خود را ملامت كرد، گفت: اى بد مردا که منم اين چه شقاوت است، روى بمن نهاده در سايه ميانه شب بقصد معصيت از خانه بدر آمده و قومى مسلمانان از بيم من در اين كنج گريخته، روى سوي آسمان كرد و از دلى صافى توبه نصوح كرد. گفت: اللهم انى تبت اليك و جعلت توبتى اليك جوار بيتك الحرام.

الهي از بد سزاي خود در دردم و از ناكسى خود بفرغان، دردم را درمان ساز اى درمان ساز همه

درمندان، ای پاک صفت از عیب، ای عالی صفت از شوب، ای بی‌نیاز از خدمت من، ای بی‌نقصان از حسابت من.

من بجای رحمتم ببخشای بر من، اسیر بند هواء خویشم بگشای مرا از این بند.
الله تعالی دعاء وی مستجاب کرد و با وی کرامتها کرد. از آنجا برگشت و روی بخانه کعبه نهاد سالها آنجا مجاور شد و از جمله اولیاء گشت.

ما أَصَابَ مِنْ مُصِيبَةٍ فِي الْأَرْضِ وَ لَا فِي أَنْفُسِكُمْ إِلَّا فِي كِتَابٍ.
آلاء بر بنده واجب است که اقرار دهد و ایمان آرد که هر چه بوی رسد نعمت یا مصیبه، آسانی یا دشواری، سعادت یا شقاوت، همه بتقدیر و تدبیر خداوند است، بارادت و مشیت او بدانش و خواست او. سابقه رانده چنانک خود دانسته، عاقبتی نهاده چنانک خود خواسته.
مؤمن چون این اعتقاد کرد و درین بیابید از حضرت عزت سه کرامت یافت: یکی عاقبت، دیگر دولت، سیم سعادت.

طوبی کسی را که این سه کرامت با نهاد او موافقت نماید.
عافیت بهره تن است، دولت اقطاع روزگار، سعادت نصیب دل و دین.
عافیت بجای دیده، سعادت بجای دل، دولت بجای جان.
این هر سه جمع باید، همیشه تا کار دل، و دین بر نظام بود.
از اینجا گفت مصطفی (صلي الله عليه وسلم): اللهم انی اسئلك العفو و العافية و المعافاة فی الدنيا و الآخرة.

و یروی: اللهم انی اسئلك الیقین و العافية.
و روى: اللهم ارزقنی الفقر و العافية و المعافاة فی الدین.
یکی از بزرگان دین گفته: که عافیت تنی بود بی‌بلا و علت دمی بی‌هوا و بدعت دلی بی‌حسد و عداوت دیوانی بی‌جفا و زلت، طاعتی بی‌ریا و سمعت.
چون این پنج معنی مرد را مسلم گردد نعمت دین و دنیا بر وی تمام گردد.
و گفته‌اند که: عافیت آنست که امروز همه خلق از دست و زبان تو سلامت یابند و فردا تو از دست دعوی و زبان خصومت خصمان سلامت یابی چون برین جمله باشد عافیت دنیا و آخرت در حق تو جمع شد.

اما دولت، بزرگان گفته‌اند که: الدولة اتفاقات حسنة، یکی از دلائل دولة اتفاقات نیکوست.
مردی را بینی از کار خویش غافل، دولت فراموش کرده، همی ناگاه طلعه دولت بسر وی آید. دست دولت در دل وی بکوبد، وی از خواب غفلت درآید.
رسول دولت بر سر خود ببیند، لباس دولت بر تن خود ببیند.
پیر طریقت اینجا سخنی نغز گفته: الهی دانی بچه شادم بآنکه نه بخوشتن بتو افتادم.
الهی تو خواستی نه من خواستم. دوست بر بالین دیدم چو از خواب برخاستم.
شعر:

اتانی هواها قبل ان اعرف الهوی فصادف قلبا فارغا فتمکنا

آن دولتی بود که ناگاه بدر دل بلال حبشی آمد. آن بی‌دولتی بود که بو طالب قریشی را دریافت.
هیچ قدم از روی صورت بر رسول خدا نزدیکتر از قدم بو طالب نبود لکن چه سود داشت چون دولت دستگیر نبود. دولت بلال را بر تخت بخت نشاند و بی‌دولتی بو طالب را در و هده مذلت و هوان افکند.
«یفعل ما یشاء و یحکم ما یرید».
اما سعادت حکمی است ازلی و کاری ابدی. جد و جهد بنده را در آن مجال نیست آنها که بدان رسیدند، لا بل که بقضیت ربوبیت و مشیت الهیت رسیدند.

ان السعادة امر ليس يدركها اهل السعادة الا بالمقادير
مكتوبة عن اناس طالبيين لها و قد تساق الى قوم بتقدير

سعادت تاج و هاج است تا بر سر که نهند، طراز اعزاز است تا بر آستین که کشند. کمر عزاست تا بر میان که بندند، قباء بقاست تا در تن که پوشند.

نشانش آنست که گفته‌اند: الطاعة بعد الطاعة علامة السعادة و المعصية بعد المعصية علامة الشقاوة. علم سلطان سعادت چون در عالم نهاد بند بنده برزنند، علامتها بر احوال او ظاهر شود تا بدلیل و سؤال حاجت نبود.

فر کو نه بدی باشه آن را که سها بود عاشق بهمه جایی انگشت‌نما بود

(حاشیه از علی اصغر حکمت) اسلام ابو طالب مورد اختلاف است و امامیه و اکثر زیدیه قائل باسلام اویند و برخی از مشایخ معتزلی نیز مانند شیخ ابو القاسم بلخی و ابو جعفر اسکافی نیز بر این عقیده‌اند. ادله‌ای فراوان و اخباری بسیار از طریق عامه و خاصه برای اثبات اسلام ابو طالب آورده‌اند. سید ابو علی فخار بن معد موسوی رساله‌ای مستقل در باب اسلام ابو طالب پرداخته و اخباری فراوان از طریق عامه و خاصه آورده و از آن جمله است روایت مسند ابو الفرج اصفهانی از عکرمه از ابن عباس بدین مضمون: ابو بکر روزی پدر کور خود ابو قحافه را بخدمت رسول الله (صلي الله عليه وسلم) کشانید تا مسلمان شود. و در پاسخ سخنی از حضرت رسول (صلي الله عليه وسلم) گفت: اسلام ابو طالب بیش از اسلام پدرم مرا شادمان ساخت.

در کافی شریف اخباری صریح در اسلام ابو طالب آمده و در عده‌ای از این اخبار تصریح شده است که ابو طالب مانند اصحاب کهف اسلام خود را نهان میداشته

والله اعلم